

מאמר מערכת

חסדרים

כל בן תורה מורגל ב"סדר". ומהדברים שלפנינו נראה שהסדר בכל דבר הוא הערובה הבטוחה והיחידה להצלחה ועליה מתמדת.

במדרש על הפסוק באיוב "ארץ עייפאת כמו אופל צלמות ולא סדרים: "עיפאתה, שהרשעים עייפים בה, ומי ירד לשם (לגיהנם) א"ר חמא מי שאינו רגיל לעשות תלמודו סדרים סדרים ובוטט, שנאמר צלמות ולא סדרים".

הגדירו חז"ל את ה"אי סדר" כארץ עייפה, כאופל וצלמת וכגיהנם. מדובר באדם שלומד, ויש לו את "תלמודו" שלו, אבל "ולא סדרים". לומד אולי כל היום כולו, פעם פה ופעם שם, ואולי אפילו מסכת קבועה, אבל השעות לא קבועות, הזמן לא מסודר. התלמוד הזה לא יצלח לכולם.

ביאור הדברים נראה, שהרי שעצם הבריאה עצמה הוא הזמן עצמו, א"כ מי שנוהג את חייו לפי הסדר והזמן, הוא חי. ומי שלא משגיח על הזמן, הוא בעצם מנותק מהחיים, ואינו חי במציאות. וגם אם עוסק בתורה, לא זו התורה.

ובזה יש להבין הגמ' ביומא כח, ב: "אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר ואברהם זקן בא בימים, יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר ויהי כי זקן יצחק, יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר ועיני ישראל כבדו מזקן". וכותב שם הריטב"א שהלימוד על כך שהיו יושבים בישיבה הוא מהמילה "זקן", שפירושה "זה קנה חכמה". וכתב שם הריטב"א שהגם שנאמר ביעקב בפירוש "ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות". הכוונה היא שמרוב שיגע בתורה הותש כוחו וכבדו עיניו. ולכאורה קשה מנ"ל שהיו "יושבים בישיבה", אולי קנו חכמה כמ"ש רז"ל שיעקב ישב י"ב שנה בבית שם ועבר וכו', ומנ"ל שישבו בישיבה תדיר, כמשמעו דברי חז"ל שהיו כל הזמן במציאות של "זקן ויושב בישיבה". אלא ודאי אין דרך אחרת לקנות חכמה, אלא זו, לשבת בישיבה בקביעות, כי לימוד ללא קביעות לא יצלח לקנות חכמה.

ידוע גם מה שמפרשים גם על אברהם אבינו ש"בא בימים", פירושו, שהיו הימים והזמנים בידו, והיה בידו לתת דין וחשבון על כל רגע מרגעיו.

מצוות התורה הקדושה בנויים על סדר, ורובי המצוות הם מצוות שיש להם זמן ומועד קבוע, אם בשעות היום, והשבת, ובמועדי השנה שנקראים "מועדי ה'". וכן בעבודות הקרבנות אמרו "עבר זמנו בטל קרבנו". ובתלמוד תורה גם כן הדגש הוא "והגית בו יומם ולילה", בגדרי הזמנים הללו. וכך מתחילה ההלכה הראשונה בשלחן ערוך: "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שיהיה הוא מעורר השחר".

גליון 55-56 עוסק:

- א. מידע הלכתי. חששות חרקים בסימנים הנהוגים בראש השנה. יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א.
- ב. בכשרות האייל האדום. הגאון הגדול רבי שמואל הלוי וואזנר שליט"א.
- ג. בכשרות האייל האדום. הראש"ל הגרש"מ עמא"ר שליט"א.
- ד. פרק ח' מספר תולעת שני כ"י. יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א.
- ה. מעות מעש"ש שקנו בהם דבר מאכל ללא ידיעת הבעלים. העורך.
- ה. מאמר מקצועי: בעיות חרקים באצות ים ומפעל למילוי עלי גפן. יו"ר המכון הרב שניאור ז'. רווח שליט"א.

ביקרא דאורייתא
זבברכת שגח טובח
חמערכת

מידע הלכתי

חששות חרקים בסימני ראש השנה

נחגו בקהילות ישראל, לאכול סימנים מיוחדים המסמלים התחלה טובה לשנה הבאה עלינו לטובה, מנהגים שונים נהגו בקהילות ובעדות השונות של עם ישראל.

להלן נציין את עיקרי הסימנים שיש בהם חששות של חרקים, ואת צורת בדיקתם.

סילקא:

סלק:

יש הנוהגים ליקח סלק לסימן זה.

בסלק קיים חשש לזחלים של עש הסלק [בד"כ בצבע לבן]. הזחלים חודרים לירק מאיזור העלים לתוך הפרי. סימני הנבירה אינם נראים תמיד לעין. סימני נבירה גסים בסלק הם אינם סימני נבירה של הזחל.

בדיקה: יש לחתוך את הסלק בראשו חתך לרוחב הירק, ולראות אם יש סימני נבירה, במידה ונמצא יש לחטט עד לעומקו ולראות אם נמצאים שם זחלים. בזמן פריסת הסלק לפרוסות ראוי להתבונן שאין סימני נבירה.

עלי סילקא:

יש הלוקחים עלי סילקא – מונגולד לסימן זה.

עלי סלק נגועים ביותר ככל ירקות העלים הנגיעות היא בחרקים שונים, זחלים של עשים שונים, זחלים של זבוב המנהרות, כנימות עלה, ולעיתים ניתן למצוא טריפסים ולכן ראוי לקחת רק ממונגולד הגדל בחממות המגדלים ירקות בחזקת נקיים מחרקים תחת כשרות מוסמכת. במידה ולא מצוי ירק זה תחת השגחה, ראוי להשתמש רק בגבעולים הלבנים ללא העלים הירוקים, ולנקות בצורה המבוארת לקמן. במידה ומאד מעונינים להשתמש בעלים הירוקים מגידול רגיל, יש להקפיד על הליכי הניקוי כדלקמן.

מונגולד בחזקת נקי מחרקים:

יש להפריד את העלים, להשרות את העלים במי אמה או "סטריילי" למשך 5 דקות. ולשטוף היטב תחת ברוז מים.

גבעולים של עלים מגידול רגיל:

יש להפריד את העלים הירוקים, ולהשאיר רק את השדרות של העלים [לנקות את החלק הירוק לחלוטין], להשרות את השדרות במי אמה למשך 5 דקות, לשטוף היטב תחת ברוז מים תוך כדי שפשוף העלים מכל הצדדים. לאחר מיכן להתבונן ויזואלית על בעלים ממול מקור אור, שאין פיתולי מנהרות שנוצרו מרימת זבוב המנהרות.

עלים ירוקים מגידול רגיל:

במידה ומאד מעונינים להשתמש בעלים עצמם, ואין בנמצא מגידול מיוחד, יש להפריד את העלים, להשרותם במי אמה למשך 5 דקות, ולשפשוף כל עלה על כל שטחו בשני צידי העלה באמצעות ספוג [להקפיד במיוחד לנקות בכל הקפלים] וכיו"ב, לאחר מיכן לשטוף היטב תחת ברוז מים. לאחר ניעור המים, להתבונן על כל עלה משיני צידיו ממול מקור אור שלא נותרו חרקים, ושאין פיתולי מנהרות שנוצרו מרימת זבוב המנהרות. [במידה ונמצאו מנהרות יש להסיר את כל מקום הנגיעות שבעלים].

כרתי / לוף:

בירק זה מצויים טריפסים [צבע שחור, או צהוב בתחילת חייו], בכל האיזורים של הירק, כולל בין השכבות של הירק. [עיקר הנגיעות נמצאת בחיבור של העלים הירוקים עם החלק התחתון של הכרתי].

כרתי מגידול מיוחד:

יש להפריד את העלים, ולשטוף היטב תחת ברוז מים.

כרתי מגידול רגיל:

יש לחתוך את החלק התחתון כולל השורש. להפריד את העלים לחלוטין כולל החלק התחתון. יש לחתוך את כל העלים לשניים לכל אורכם. ולהשרות במי אמה למשך 5 דקות. לאחר מיכן יש לשטוף תחת ברוז מים תוך כדי שפשוף העלים היטב משני צידיהם.

רוביא / לוביא:

הרוביא בתרמילים, יש בהם חשש נגיעות של זחלים של עשים שונים [כמו פרודניה ולאפיגמה], הזחלים נוברים בתרמיל וחודרים פנימה. ולעיתים נדירות יותר נתפסים חרקים שונים על התרמיל בצד החיצוני.

יש לשטוף היטב את התרמילים תחת זרם מים חזק. להתבונן ויזואלית שאין חורים. במידה ונמצאו חורים יש לחטט אחריהם לראות שלא חדרו פנימה ונותרו שם.

תרמילים שלימים ירוקים מוקפאים, הם בדרך כלל עוברים מיון היטב והם בחזקת נקיים.

קרא / דלעת:

רוב התוצרת בשוק היא מטיב מעולה ואין בה חשש חרקים והיא בחזקת נקיה.

רימון:

הרימון שמגיע מחקלאים ובשיווק מסודר, הוא נמצא תחת טיפול ראוי, והוא בדרך כלל נקי. אולם פעמים שנמצא נגיעות של רימות זכוב הפירות [בפרט השנה תשס"ד שנמצאה נגיעות רבה של הזכוב בהרבה מטעים מסוגי פירות שונים בגידול פירות הקיץ]. כמו כן בחלקות פחות מטופלות קיימת נגיעות של זחל "כחליל הרימון". הזחלים חודרים לפרי לאחר נבירתם בפרי [חור הנבירה נראה היטב לעין], וחודרים פנימה, המקום שהרימות נוברות בפנים הפרי הופך להיות חום כהה, ובשלב מתקדם יותר מתחיל להרקיב ומזמין אליו נגיעות של זכובי תסיסה.

יש להתבונן על גבי הפרי, אם יש בו סימני נבירה. במידה ויש בו סימני נבירה יש לפתוח את הרימון ולראות אם יש מקום פגוע ושינוי צבע בפנים, במידה ונמצאה נגיעות יש להסיר את כל האיזור הנגוע.

הנקודות השחורות בתוך גרגרי הרימון, אינם סימן לחרקים, אלא מגידול טבעי.

תפוח:

תפוח טרי כגון מזן אורליאנס או זהוב המצוי בימים אלו מגידול חדש של שנה זו. מחקלאים מסודרים ומשיווק מאורגן ומסודר, הרי שהם בחזקת נקיים. אולם כדאי להתבונן שאינם נגועים [בפרט בשנה זו שנתגלו רימות זכוב

הפירות ברבים מן המטעים]. תפוחים מחלקות לא מטופלות עלולות להיות נגועים בכנימות חיצוניות על קליפת התפוח [כתם אדום הוא הצבע שנותר לאחר נשירת הכנימה שצבעה אפור, ואין מקום הכתם אסור באכילה]. בנוסף יש פגיעה של זחלים [זחל עש התפוח וזחל זבוב הפירות] הזחלים חודרים פנימה ומפתחים בפנים.

יש להתבונן בצד החיצוני של התפוח, לראות שאין עליו כנימות. [כדי להבדיל בין כנימה לבין פגע טבעי, יש לנקוט בכלל זה: כנימה היא יורדת בשפשוף וגירוד קל. פגע טבעי תפוס חזק]. במידה ונמצאו כעין שקעים אדומים, יש להתבונן שלא נשארו כנימות, ולא נותר רק מקום ישיבתן בלבד. בבדיקה חיצונית יש גם להתבונן שאין נקבים בפרי, [אם כי אין תמיד מקום החזירה ניכר לעין], לאחר מכן לחצות את התפוח ולראות שאין בו מחילות.

תמר:

התמרים משווקים בצורות שונות, רוב זני התמר משווקים כיבשים, כלומר ייבושם והבשלתם הוא על העץ, ויש זן של תמר המשווק כתמר לח.

בתמרים היבשים, מצוי נגיעות של חרקים ובפרט בשטחים שאינם מטופלים כדבעי, החרקים הם מסוג זחלים של עשים מסוימים [כגון עש הצימוקים – בצבע ורדרד]. או לעיתים אף חזירה של חיפושיות מחסן שתוקפים את הפרי בזמן התייבשותו.

מאידיך בתמר הלח מחלקות טובות, אין כלל נגיעות והוא בחזק נקי.

ההעדפה היא להשתמש בתמר לח.

בתמר יבש יש לחצות את התמר ולאחר הוצאת הגלעין, להתבונן שאין חרקים וזחלים. כיון שפעמים רבות הזחל מקבל את צבע המזון שהוא אוכל, יש קושי לראותו בקלות, ולכן יש להתבונן על התמר ממול מקור אור.

דגים:

יש מקהילות ישראל שנמנעו לאכול דגים בר"ה, ויש שנהגו לאכול ולאמר: יהי"ר שנזכה לפרות ולרבות כדגים.

בדגים הן בדגי הבריכות והן בדגי הים מצויים חרקי מים רבים, הן כטפילים חיצוניים היושבים על גבי העור ולא חודרים פנימה ["ארגולוס" על גבי

קרפיון ולעיתים על דג אמנון. "כינת הסלמון" על גבי סלמון]. ויש מהם שחודרים פנימה ["לרניאה" בקרפיון וכסיף ועוד. "סיפריון לומפיי" על הדג האדום (רוטברש זמן מנטלה). טפיל בבקלה צעיר]. והן כטפילים פנימיים "נימטודות" הנמצאים בחלל המעי של הדגים, על גבי האיברים הפנימיים של הדג, ויש אף שחודרים לתוך בשר הדג. יש שצורתם כעין ספירלה, ויש שצורתם כגרגר אורז, התולעים מופיעים בגדלים ובצבעים שונים. [ברוב ככל דגי הים קיים חשש לנימטודות].

בקניית דגי בריכה כגון קרפיון, מושט-אמנון, כסיף ובורי, יש להעדיף ולהתאמץ ולקנות דגים בחנויות הנתונות תחת השגחה גם לענין הטפילים. ואז הם בחזקת נקיים מבחינת טפילים חיצוניים לחלוטין, ויש רק להקפיד ולגרד את חלל הבטן בחלק מן הדגים [כגון המושט – אמנון] כיון שאין טיפול בריסוס נגד נימטודות אלו.

דגים הנקנים ממקומות שאינם תחת פיקוח לענין חרקים, באם זה דג מצונן כלומר שעבר כבר זמן לאחר מותו, אחיזת החרקים בו חלשה יותר, ואז מגרדים היטב עם סכין את כל עור הדג, ובמידה ואין מבחינים בפצע או סימן אדמומית כל שהיא, אין חשש לטפילים ע"ג העור. ובמידה ויש פצע או סימן אדום יש להסירו עד עומק של כחצי ס"מ. ובאם קונים דג חי יש להמתין מספר שעות לאחר מותו או להקפיאו למשך זמן עד שיוקפא – השריה בחומץ ומלח אינה מועילה לשיחרור אחיזת חרקים – ולאחר שהדג יופשר יש לנקות את פנים הדג.

ראש דג:

יש מקהילות ישראל שלוקחים ראש של כבש, ויש הלוקחים ראש דג [ואז אומרים "יהי"ר שנהיה לראש ולא לזנב" ואין מוסיפים את הקטע הבא "ותזכור לנו עקידתו של יצחק אבינו ע"ה"].

בחלק מן הדגים ראש הדג נגוע ביותר ויש להמנע מלהשתמש בו וכגון ראש דג הבבוז – לקס. ויש ראשי דגים שלאחר סדרת בדיקות אפשר לנקותם. צורת ניקוי ראש הדג: יש להסיר את הזימים מראש הדג [מחשש לארגזולוס או לציסטות המכילים בתוכם צדפות], ולאחר שהיה של זמן לאחר מותו, או הקפאה והפשרת הדג [שאז אחיזת החרקים פחותה יותר], לגרד היטב את כל חללי הראש, לאחמ"כ יש להתבונן היטב בבדיקה חזותית בכל המקומות והחללים שלא תפוס שם טפיל כגון הארגולוס, או תולעים – נמטודות [בצבעים שונים: חום-אדמדם. ורדרד. ועוד]. ואת ראשו היטב ואת זימי הדג

יש להסיר [מחשש לארגוזולוס או לציסטות המכילים בתוכם צדפות]. בראש של דג שיש חשש לטפילים חיצוניים גם באיזור הראש [כגון הסלמון] יש לבדוק בדיקה חזותית חיצונית, שאין טפילים באיזור הראש מבחוץ.

דבש ומוצריו:

להלכה "כל היוצא מן הטמא טמא", אולם דבש דבורים היוצאים מן הדבורים הגם שהוא חרק טמא, מכל מקום כיון שאין הדבש ממוצה מגוף הדבורה, אלא מן הצוף שמכניסה לזפק שבה, ובתערובת רוק של הדבורה זה נהפך לדבש, זה מותר באכילה.

מה שהתירו דבש דבורים, הוא אפילו אם מעורב בדבש בזמן רדייתו חלקי דבורים, ואף שכשמרתיחין אותו כדי לסננו, חלקי הדבורים מתבשלים עמו, כיון שטעמם פגום ואינם אוסרים. ומכל מקום יש להקפיד לסנן את הדבש לפני אכילתו. וכיום כל הדבש עובר סינון, ואין לחוש שחלקי חרקים מעורבים בו.

שעות דבורים [חומר הממוצה מגוף הדבורה, ובאמצעותו היא בונה את חלות הדבש], מותר באכילה, כיון שאין לו טעם כלל והוא כעץ בעלמא. ומה שהוא טעים בתחילה, אין זה אלא משום חלקי הדבש המעורב בו, אולם לאחר לעיסה ממושכת פג טעם הדבש, והוא נשאר בטעמו הטפל.

הפרופוליס [הוא שרף עצים המובא ע"י הדבורה כשהוא דבוק לרגלה, והיא משתמשת בו כדבק], מותר באכילה, שאינו נכנס כלל לגוף הדבורה. אולם יש להזהר בכשרותם של החומרים הנוספים שנוהגים כיום לערב עם הפרופוליס. וכן הדין באבקת פרחים "פולן" [מובא ע"י הדבורה באמצעות רגליה, ולא נכנס לגופה]. אלא שיש להזהר משאריות חרקים הדבוקים בהם [כגון עש הדונג].

מזון מלכות [=טוני רויאל, הוא ממוצה מגוף הדבורה, והוא משמש כאוכל לזחל הדבורה שעתידה להיות המלכה], יש שהתירו באכילה, ויש שחששו לאסור. ודעת רוב הפוסקים שלצורך רפואה מותר להשתמש במזון זה, ואף לחולה שאין בו סכנה.

בברכת שנה טובה

ומבורכת

שניאור ז. רווח

הגאון הגדול רבי שמואל הלוי ואזנר שליט"א

רב אב"ד ור"מ זכרון מאיר – בני ברק

בכשרות האייל האדום

ב"ה ב' במדבר תשס"ד לפ"ק

כבוד ידידנו המכובד הגאון המפורסם בתורתנו וישרותו הרה"ר וראשון לציון כש"ת מוה"ר שלמה משה עמאר לא"ט.

אחדשה"ט ושת"ה

יקרתו קונטרסו לנכון קבלתי וכ"ת פנה אלי בענין כשרות האיל האדום שבא מאוסטרלי, וספיקו עצום, היות שיש לו שינים למעלה, וסוגית הש"ס חולין נ"ט נ"א ושו"ע יו"ד סי' ע"ט וכל הפוסקים, שזה סימן הנמסר לחז"ל שבודאי אינו מעלה גרה, וכ"ת פרס השמלה לארכה ורחבה ולא הניח דבר קטן וגדול, ועברתי קצת בכולו במיוחד בב' העלים האחרונים המכריעים בזה, וע"כ אין לי אלא לאשר ולקיים מה שהיה נראה גם בלא"ה.

א. ברור מאד דאם יש לו שינים ממש למעלה שזה סי' על טומאתו, שחסר סימן דאורייתא ובפרט לדעת הש"ך ומהרש"ל ביש"ש שניבים הם שינים וכמש"כ תוס' בחולין מראיות.

ב. וגם לו שיהי' איזה ספק בזה, עכ"פ ספק עצום לפנינו, ואז פשיטא ופשיטא דאין לאכול בלי מסורה אמיתית, לא כעין מסורה שאינה כלום.

ג. ואין זה ענין מה שנו"נ באחרונה בענין טהרת השור בדרום אמריקה שיצא בטהרה, כיון שיש לו באמת כל ג' סימני טהרה, שמעידים על ב' סימנים של תורה, שאין לו שינים ומעלה גרה באמת, ופרסותיו סדוקות, דאז לא צריכים עוד למסורה כדעת הפמ"ג ודעמי'.

ד. והדברים שכ' כבודו בשם הפרופ' המומחה בשטח זה קיימתי כבר בעצמי, דישנם מינים שנראים כאלו דומין והם ב' מינים באמת, טהור וטמא, וישנם מינים שהם בדמות רחוקים זה מזה אבל ביסודם אחד הם, אלא האקלים האויר ומקום גדולם שינו אותם במשך הדורות, והסברתי זה היטב לשומעי לקחי.

ז. וגם ברור דאין צרות ד' הקיבות גורם ההכרעה שהיא מעלה גרה, דהא זה מוכח בש"ס עצמו, דאל"כ הרי יש מרחק עצום בין בעלי קיבה אחת לבעלי קבות הרבה ולמה לא הזכירו רז"ל הקדושים סימן זה להכרעה, אלא ודאי דאין צורת הקיבות הגורם אלא טחיתה האוכל הגורם, וזה מוכרע אם יש שינים או לא, ורוח אלקים בחז"ל הק' כמו בכ"מ בתורה שבע"פ.

ז. וענין שלא פרין ורבין זה עם זה, כנזכר בכורות ז' ע"א הוא ג"כ הוכחה, והסיבה אפשר לפרש גם ע"פ דברי הרא"ה בס' החינוך סי' תק"ן, מצות איסור הנהגת כלאים כ' שהבהמות יש להם צער גדול כשהם יחד עם שאינם מינם.

סוף דבר דברי כ"ת הם אמתים להלכה, ולא הארכתי בכל דברי אחרונים שהעתיק מעל' כבודו שלא להכפיל, יזכהו ה' הטוב להורות הוראת אמת בישראל בלי מכשולים.

ידידכם דוש"ת בלוני"ח, מצפה לישועה.

(- מקום החתום -)

מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בכשרות האייל האדום¹

בעהית"ש. (מפריז לאה"ק) אור ליום ד' אייר התשס"ד.

ובחיותי בזה הראוני מ"ש בזה האברך כמדרשו' הרה"ג רבי ישראל יונה שליט"א. שכתב גם הוא בענין זה, והשיב ע"ד הגאון הגדול סבא דמשפטים כמוהר"ש משאש זללה"ה, ונדפס בחוברת ... וכיון שראיתי שבכמה ענינים שגג בהבנת הענין לפי עניות דעתי, אמרתי להבהיר הדברים, ולהסיר מכשול.

(א) בתחילה הביא דברי מו"ר הגאון הגדול רבי שלום משאש זללה"ה, שכתב דלפי הפירוש השני דרש"י דהיינו חניכים, מודה בשינים ממש, רק בא להוסיף גם תלתלי בשר (וזכרני שביקרתי בזמנו את מו"ר השמ"ש ז"ל ומתך הדברים אמרתי פי' זה להגרש"מ ז"ל, ואחר העיון היטב הסכים עמי, והוכחתי כן מרש"י ז"ל שכתב בלשונו, אעפ"י שאין לו שינים ממש, חניכין שקורין וכו' וניכר מקום בליטתן וכו' כשינים. עכ"ל.

וזחז"כ נר"ו מדייק מהפרישה (סי' ע"ט סק"ג) דלמ"ד תלתלי בשר, אם הניבים הם שינים ממש לא חשיב סימן טומאה, שכתב בסו"ד, מ"מ אפשר שרבינו כלל הכל בלשון: אין לו שינים, וא"כ אתי שפיר דלא השמיט לשון ראשון דרש"י שהוא עיקר. ע"כ. ומשמע שאם לא נפרש שזה בכלל אין לו שינים, היינו אומרים שהטור השמיט לשון ראשון דרש"י, והדבר קשה, הלא אם כותב הטור שגם תלתלי בשר הוי ניבי וטמאה, הרי כלול בזה שינים שבצדדי הלסתות, אלא ודאי דאין זה נשמע מכללא. ולהאי פירושא דניבי הם תלתלי בשר, אין השינים שבקצה הלסתות חשיבי ניבי. ואינם סימן טומאה. עכ"ל.

ואחר המחילה הנה, כונת הפרישה היא, דאם לא נכלל הכל בלשון: אין לו שינים. הוה אמינא דהשמיט לשון ראשון דס"ל דרק שינים הוו סימן טומאה ולא תלתלי בשר, אבל בלשון אין לו שינים נכלל הכל. דהוא לשון כולל לכל הפי' ולא נכנס הטור לפירוט בענין.

¹ מאמר זה הוא תגובה והמשך על הנכתב בתנובות שדה גליון 50 עמוד כ"ב.

זא"א לומר דפי' שני כולל גם ראשון, מפני שלפי פירוש ראשון שינים בלבד, ואולם להפירוש השני גם שינים אסורים אבל גם בשר אסור, ולהפי' הראשון דין בשר שאינו סימן טומאה, כי אם שינים ממש.

[זאגב ראינו שגם הפרישה כתב שהפירוש הראשון עיקר] ועדיין יש לי לעיין בפרישה. כי בזמנו היו לי איזה הערות בדבריו ז"ל.

עז"כ הר"י יונה נר"ו, דמה שכתב מו"ר השמ"ש ע"ה, איך יתכן למעט שינים ממש, זה אינו קושיא, דהלא בגמ' אמרו שהגמל אין לו שינים רק למטה, ובכל זאת עינינו הרואות שבפנים הפה יש לו שינים גם למעלה, וגם הגמ' לא תירצה דגמל יש לו בעומק הפה גם למעלה, רק תירצה דניבי אית ליה. וע"כ סיבת הדבר שאם אין לו שינים הוי כסימן שמעלה גרה, דכיון דאין לו שינים אינו לועס האוכל יפה, וע"כ צריך להעלותו שוב ולטוחנו יפה בפיו פעם שניה. כמ"ש הראשונים. א"כ זה שיש לו שינים פנימיות למעלה לא פועל שילעס המאכל היטב וכו', וכשתירצה הגמ' ניבי אית ליה, א"כ לפירוש הראשון דרש"י דמיירי בשינים מכאן ומכאן, נתחדש בזה שהגם שאין השינים העליונים עומדים בקידמת הפה, במקום שמתחילה הלעיסה, אלא בצדדים, מ"מ גם באלו נלעס יפה, ותו לא הוי כאין לו שינים, אך לפירוש השני דהיינו בליטות בחניכים, א"כ יוצא מזה שרק כשהבליטות נמצאות בקידמת הפה ממש, חשיבי ניבי וכמו שיש לו שינים, ואעפ"י שאין לו שינים ממש מ"מ יש לו בליטות, ועל ידם לועס כהוגן, ומנ"ל שלפירוש זה יודה בשינים ממש, הא י"ל דחשיבי כשינים פנימיות (טוחנות), שהגם שישנם למעלה חשוב שאין לו שינים למעלה, וע"כ הבינו האחרונים דהפי' האחרון אינו מודה בשינים ממש, עכ"ל כמעט מילה במילה.

ואחר המחילה יש טעות יסודית בידיעת הענין, דזה דבר מפורסם דכל מה שאמרו חז"ל שאין לבהמה וחיה טהורה שינים למעלה, כונתם פשוטה לחותכות שהן הקדמיות, אבל הפנימיות שהן הטוחנות ותת טוחנות, יש לכל בעלי חיים גם הטהורים בין למעלה ובין למטה.

וע"כ אין מקום למ"ש דלמה הגמ' לא תירצה דגמל יש לו פנימיות וכו' רק תירצה ניבי אית ליה, כי לטהורים אין לא החותכות ולא ניבים, וקמ"ל דכל שיש לה ניבים טמאה היא. אבל הפנימיות יש לכל הבעלי חיים, בין טמאות בין טהורות, בין למעלה ובין למטה.

וגם מ"ש לחלק בין מקומם של ניבים שהם שינים ממש, ובין מקום תלתולי בשר, אין לו מקום כלל. דניבים הם שינים ידועים, בצורתם ובגודלם, וגם מקומם ידוע ומפורסם, הן באדם והן בבע"ח. ותמיד הם עומדים בתוך, בין החותכות ובין הטוחנות. ובגמ' אמרו גמל ניבי אית ליה. ונחלקו ב' הפירושים דרש"י, ממה עשויים ניבים אלו אם משן או מתלתלי בשר. אבל על מקומם של הניבים לא נחלקו, ולא שייך שיחלקו בזה בשום אופן שבעולם, אלא המחלוקת היא, מאיזה חומר עשויים ניבים אלו. ותו לא מידי. ומזה תראה שאין מקום לכל מ"ש הה"כ בכל הנ"ל, ודי בזה לחכם כמוהו.

ולפי"ז י"ל דגם הוא יודה לדברי מו"ר השמ"ש ע"ה, דהרי תירץ למה עדיפי ניבי דבשר משינים ממש, משום שהם בקידמת הפה, ועתה שביררנו שאינו כן ומקום עמידתם שוה, יודה שאם בשר חשיב שיש לו שינים, ק"ו דשינים ממש הוו שינים, והוו סימן טומאה.

(ב) שו"ר מ"ש בשם חסדי דוד, והם דברים ידועים ומפורסמים, ואין בהם חולק. והתימה שכותב הר"ז כדברינו, והרי לפ"ז אין מקום למה שכתב, דהו"ל להגמ' לתרץ שאני גמל שיש לו שינים בעומק הפה, והרי כן הוא בכל הטהורים נמי, ומה היה מקום לתירוץ זה.

ועוד דהחסדי דוד מדבר על הכילביים שהן הן הניבים, וכתב שהן בצדדי הלסת, וא"כ מקומם ידוע, ובגמל אמרו דאית ליה ניבי. ואם ס"ד שעומדים במקום אחר, איך קורא אותם ניבי, אלא פשיטא שעומדים במקום הניבים שהוא בין החותכות ובין הטוחנות. ונחלקו בחומר שלהם מה הוא, ולשון רש"י בזה בהיר ונהיר, וגם מעצם מהלך הגמרא הדבר ברור, והמציאות ידועה ומפורסמת אין בזה שינוי מעולם. והרה"כ נר"ו עושה בזה מחלוקת. שלא היתה ולא נבראה, ופלא שגם לאחר שהביא דברי חסדי דוד, חזר וכתב, וא"כ מנא לן דלהאי פירושא דהיינו תלתלי בשר, שהם בקידמת הפה וכו'.

ופלא על הה"כ שכותב ע"ד גאון מוה"ר סבא דמשפטים כקש"ת רבינו שלום משאש ז"ל דמה שכתב לדייק מדברי רש"י והטור אין דבריו מוכרחים, ולא נחת לחילוק הנ"ל בין היכא שנמצאו בקידמת הפה להיכא שנמצאות בעומק הפה בפנים. איך יחלק בדבר שלא שייך כלל, ומפני שלא חילק בחילוק זה, שאין לו שום בסיס, על כן אין דבריו מוכרחים.

ואין חילוק כזה, כי שני הפירושים באים לפרש הניבים, חד אמר שהם תלתלי בשר, וח"א שינים ממש, ואם כדבריו שא' מהם אומר תלתלים בקדמת הפה, ואחד אומר שינים בצדי הלסת, נמצא שא' אומר שכונת הגמ' לניבים, וא' אומר שכונת הגמ' לחותכות. ואלו דברים שא"א לאומרם לענ"ד. ופלא על כב' הרה"כ נר"ו שגם אחר שראה שגם תפארת יעקב לא נחית לחילוק זה כלל. הוסיף לדחות גם אותו, היה לו לשים לבו למה לא נחתי להכי והיה מגיע להבנת הענין שאין מקום לזה כלל.

עו"כ וז"ל מלשון הרמב"ם וש"ע והלבוש, נראה דלא כתבו האי סימנא דשינים, אלא להורות שאם אין לו שינים סימן שמעלה גרה מותר, ולא להיפך שאם יש לו שינים סימן שאינו מעלה גרה ואסור. דהא חזינן שפן וארנבת דמעלות גרה ויש להן שינים למעלה. עכ"ל. פתח להוכיח מהרמב"ם וכו', ולא ביאר ראיתו מהרמב"ם, ואח"כ ניגש להוכיח משפן וארנבת שמעלות גרה, ויש להם שינים, אך גם זו אינה הוכחה, דנכון שמעלות גרה אך טמאות הן, ושינים הן סימן טומאה. ועיין מ"ש הרב המגיד ז"ל ריש הל' מאכלות אסורות.

(ג) עו"כ שם, גם הכבשים יש להם שינים למעלה ומעלי גרה הם, עכ"ל. ומעולם לא שמענו כזאת שכבשים יש להם שינים למעלה. והגמ' אמרה אם יש לה שינים למעלה בידוע שהיא טמאה. ואם כונתו לטוחנות, כבר כתבתי לעיל שלכולם יש טוחנות גם למעלה, ופשוט דמעולם לא דיברו בזה, רק על החותכות שהן הקדמיות או הניבים.

עו"כ שם, וה"ט דהרמב"ם כדמסיק הש"ס אלא ה"ק כל בהמה שאין לה שינים למעלה בידוע שהיא מעלת גרה ומפרסת פרסה ומותרת. ופירש"י ואין אנו צריכים להמתין עד שנראה אם מעלת גרה היא. והיינו שאין הסימן הזה אלא להורות שאם אין לה שינים היא טהורה, אך לא להיפך שאם יש לה שינים הוי סימן שאינה מעלה גרה, עכ"ל, גם אם נאמר שלא מוכרח שאינו מעלה גרה כשיש שינים למעלה, אך מ"מ זה סימן שהיא טמאה, כמ"ש בגמ' בהמשך, ואם יש לה שינים למעלה בידוע שטמאה היא. וכן מבואר גם ברמב"ם שם ה"ב. ומ"ש בגמ' אלא ה"ק כל בהמה וכו', היינו רק הפכו הסדר של הברייתא, באופן שהשינים שהן סימן דרבנן יהיה תלוי בסימנים דאורייתא, ולא להיפך, והוא ברור פשוט. ונראה שזו כונת הרב לב אריה ושער שושן שהזכיר הרה"כ נר"ו שכתבו, דהש"ס בא להפך הלשון. דבאמת רק מהפך הלשון, ותו לא מידי, והדין נשאר על

כנו בלא שינוי כלל, וכדמסיק בגמ' מיד, וכדרב חסדא דא"ר חסדא וכו' ואם יש לה שינים למעלה בידוע שהיא טמאה, והדברים פשוטים וברורים מאד.

וזח לא כמו שהוסיף וכתב שם, וז"ל במקום שהיה משמע מהלשון דכל בהמה וכו' דמשמע שאם יש לה שינים למעלה ה"ז ראייה שהיא טמאה, עתה שמהפכין הלשון וגרסינן דכל בהמה שאין לה שינים למעלה בידוע שהיא מעלה גרה. נשמע מזה שאין השינים אלא סימן טהרה, ולא להיפך שאם יש לה שינים ה"ז סימן שטמאה היא. עכ"ל. ומלבד שהרעיון מעיקרו מופרך, דממה שאמרו דאם אין שינים למעלה הוי סימן טהרה, מזה עצמו משמע דלהיפך הו"ל סימן טומאה, ועוד דכן מפורש בגמ' כמה פעמים, וגם שאין שום יסוד או שמץ הוכחה למה שפירש הרה"כ נר"ו.

עו"כ מספר האשכול שכתב דאם אין לה שינים למעלה טהורה ולא כתב להיפך, עכ"ל. ומעלים עיניו מהגמ' שכתבה מפורש ואם לאו בידוע שהיא טמאה, וכן מעלים עיניו מכל הראשונים והאחרונים שדיברו בזה דברים מפורשים ביותר. וע"ש שכתבו דאין לך בהמה טהורה שיש לה שינים למעלה. ובאמת כן הוא המציאות. וזה שהאשכול לא כתב בהיפך, היינו דסמך על משמעות הענין, דממה שכתב אם אין לה שינים למעלה טהורה. ש"מ דכשיש לה שינים למעלה טמאה היא. ובפרט שהוא מפורסם בגמ' ובכל הפוסקים, ואין לי ספק שאם נעייין בדברי הפוסקים שהביא, נמצא בהמשך שכתבו גם להיפך, אך א"צ להאריך בפשוטות כאלה. וה"ה והוא הטעם גם במה שהזכיר שם משאר ספרים, והדברים פשוטים.

(ד) ושו"ר לו שהביא דברי רב חסדא שאמר אם אין לה שינים וכו', ואם לאו בידוע שהיא טמאה, וכתב, הנה בע"כ לומר שלשון זה לאו דוקא, דהלא יסתור זה למאי דמסיק הש"ס לעיל מינה אטו שינים מי כתיב באורייתא, וכו'. ע"ש בדבריו. ואיני יודע איך ניתן לומר על לשון זה לאו דוקא, ומה שתירה ראה בזה ממ"ש לעיל שינים מי כתיבי, דשם הגמ' מתחילה תלתה הסימנים המפורשים בתורה בסימני השינים, שאמרו כל בהמה שמעלה גרה בידוע שאין לה שינים וטהורה. וע"ז שאלו והרי גמל וכו', והרי בן גמל וכו', ותו הרי שפן והרי ארנבת דמעלות גרה, ויש להם שינים למעלה וטמאין, ועוד שינים מי כתיבי בתורה. אלא ה"ק כל בהמה שאין לה שינים למעלה בידוע שהיא מעלת גרה ומפרסת פרסה וטהורה, וע"ש ברש"י ז"ל. גם במסקנא שאמרו כל שאין לה וכו',

הרי כתבו גם הפוך שאם יש לה שינים למעלה היא טמאה. ואח"כ אמרו כדרב חסדא וכו', אם אין לה שינים למעלה בידוע שהיא טהורה, וכל שיש לה שינים למעלה בידוע שהיא טמאה, ומה לי אם סימן זה כתוב בתורה אם לא, מ"מ כך קבעו חז"ל בתוספתא ובגמרא בלא חולק, וכך פסקו כל הפוסקים בלא יוצא מן הכלל. ואין שום סתירה, ולא שום הכרח שבעולם שבגללו נאמר שלשון כזה שנאמר בגמ' כמה פעמים, ועוד שנאמר בלשון חד וברור, לומר עליו שהוא לאו דוקא. כזאת לא ראינו ולא שמענו שתאמר אפי' על דבריו של אחרון הפוסקים, ק"ו ב"ב של ק"ו בלשון הגמ'.

עו"כ, ולא בא רב חסדא לומר אלא הנמצא במדבר ואינו יכול לברר על בהמה זו אם מעלת גרה היא אם לאו, יבדקנה בפיה, שאם אין לה שינים יאכלנה ואם יש לה שינים לא יאכלנה, ונקט הסיפא בלשון הרישא, בידוע שהיא טמאה, הגם שאין זה ברור שאכן טמאה היא, אלא שלגביו שאינו יודע מבהמה זו כלל, עליו להתיחס אליה כבהמה טמאה. עכ"ל. וזה היה אפשר בדוחק גדול ורב, אם היה כתוב בגמ', ואם אין לה שינים לא יאכלנה. אבל הלשון: בידוע שהיא טמאה, לא יסבול פירושים אלו. וגם על הולכי מדברות יכלו לומר רק שימנע ולא יאכלנה מחוסר אפשרות לברר האמת, אבל לשון טמאה היא, אינו מותר אפשרות לפירושים אחרים.

וגם מה שהוסיף שם דמשו"כ השמיט הרא"ש ז"ל שם תיבת "בידוע", וכתב הרה"כ נר"ו, שתיבה זו לאו דוקא, ואין זה בידוע ממש. וגם בספר המאורות בחולין שם השמיט תיבת "בידוע", והגם שהרי"ף גרס בידוע וכ"ה בבעל העיטור (שער שני ח"ה דמ"ג סע"א) מ"מ ברור הדבר שאין כאן מחלוקת הרי"ף והרא"ש, וגם כונת הרי"ף כמו שכתבתי, דאל"ה יסתור זה למה שאמרו בגמ' קודם לכן, ועוד אפושי פלוגתא לא מפשינן. עכ"ל.

ונוראות יפליאו דברים אלו שמיניחים הנחות להתיר, ועפי"ז מסדרים כל הסוגיא, ולא נותר אלא לשנות נוסח הגמרא והראשונים, ויהיו הדברים ברורים ומיושבים יותר. כדי להתיר הדבר בלא ספק.

וזן אמת שאין כאן מחלוקת כלל ולא הוה אמינא למחלוקת, דלכו"ע אם יש לה שינים בידוע שהיא טמאה, וכבר הבאתי בתשובתי הראשונה דברי ראשונים ואחרונים שאין בהמה טהורה שיש לה שינים למעלה. וגם אם ימחוק תיבת בידוע, נשאר הענין ברור, דכאמור לא נאמר שלא יאכלנה, ואפילו בלשון

"איסור" לא נקטה הגמ'. כי אם לשון "שהיא טמאה". וא"כ גם בלא תיבת "בידוע" טומאתה בשוליה, וגילוי טומאתה נשאר בשיניה, ופיה הכשילה.

ומאחר וגם להרה"כ נר"ו ברור שאין מחלוקת, והרי"ף ובעה"ע ורוב הראשונים גרסו תיבת בידוע, וכגירסת הגמרא בכל הגירסאות. והרא"ש השמיטה, אדרבה יש לנו לומר שהרא"ש קיצר את הלשון, וכונתו פשוטה כמ"ש בגמרא ובכל הראשונים, ובפרט שהענין לא משתנה כלל, שגם לגירסת הרא"ש ז"ל, כתוב בפירוש, שאם אין לה שינים טהורה, ואם יש לה שינים טמאה. ואיך אפשר לומר שהוא חולק.

(ח) עו"כ שם, א"נ י"ל דרב חסדא דקאמר להאי כללא אזיל בתר הא דתנינן דכל בהמה שמעלת גרה בידוע שאין לה שינים למעלה וטהורה, ומזה נשמע שהשינים הם סימן לטומאה וסימן לטהרה, אך למאי דאיתיב הש"ס עלה וכו', וקאמר דה"ק וכו'. לפי"ז אין השינים סימן לטומאה אלא סימן לטהרה. ורב חסדא שאמר אם לאו בידוע שהיא טמאה, היינו משום שהבין הברייתא כפשוטה, וכהס"ד דהש"ס. ושמא יש לו תירוצים אחרים על הקושיות שהקשה הש"ס, מה שלא הונח לסתמא דתלמודא. עכ"ל.

ובראשונה הנה אין נ"מ בזה בין הס"ד למסקנא דגמ', רק שבס"ד תלו הסימנים דאורייתא בסימנים דרבנן, וכן לא יעשה. עיין בפירש"י שם, דא"א לומר בידוע שאין לה שינים, דלא כתובים בתורה. אבל לומר אם אין לה שינים בידוע שהיא מעלת גרה, הוא נכון, דזה כתוב בתורה, ושייך לומר בידוע שהיא כך וכמו שכתוב בתורה. אבל לעולם השינים למעלה הם סימן של טומאה, ואין שום נ"מ בזה בין הסלקא דעתין ובין המסקנא.

וגם מ"ש דשמא יש לו תירוצים אחרים וכו', כלומר שלפי זה רב חסדא מחזיק בגירסא הראשונה, שלפיה עולה דשינים הן סימן גם לטומאה (גם לשיטת הרה"כ נר"ו), וקאמר כל שיש לה שינים בידוע שהיא טמאה, ובזה מודה הרב נר"ו שהיא סימן גם לטומאה. ומאחר וכל הפוסקים פסקו להא דרב חסדא, נמצא דהלכה ששינים חשיבי סימן בין לטומאה ובין לטהרה. וחזר הדין הידוע ופשוט, דכל בהמה שיש לה שינים למעלה טמאה היא.

ועוד דכל החילוקים והדחוקים האלו, לא הועילו, ואין בכוחם להוציא מקרא מפשוטו. והמעין ישר יראה שאין זו הדרך, ולא מתאים לנו אנו לומר אולי יש לו תירוצים אחרים, ועוד הגמ' מביאה דבריו להלכה, וכדרב חסדא וכו',

ולדברי הרב הכותב הי"ו אין דבריו כהלכה, ולמה הביאוהו בלשון זה, ורבו מאד הדחוקים בזה, ויניח לנו הסוגיא כפשוטה וכהיותה.

וזרז"כ נרגש מזה וכתב בזה"ל: והא דקאמר הש"ס, וכדרב חסדא, היינו על עיקר דברי רב חסדא בהאי סימן דשינינים, ור"ל דהאי ברייתא היא כרב חסדא, וממנה הוציא הדין דהיה מהלך במדבר וכו', והש"ס לא חש לפרושי דהאי לישראל דקאמר רב חסדא, אם לאו בידוע שהיא טמאה, אינו בדוקא, וכו', דסמך הש"ס על כך שהדבר ברור ומובן למאי דמסקינן אלא ה"ק וכו'. עכ"ל.

ומחז"ל לא ברור ולא מובן כלל, אלא האמת יורה דרכו דהשינוי ששינתה הגמ' בנוסחת הברייתא, בא רק לתקן מה שתלו הסימנים המפורשים בתורה, בסימן השינינים שהתגלה ע"י חז"ל, והרי"ז כמו שאמרו בכתובות (ב' ע"א) מאריה דאברהם, תלי תניא בדלא תניא, ולפי הנוסח החדש תוקן ענין זה. אבל אין נ"מ בעצם הדין בין שני הנוסחים, וממילא לא סמכו ע"ז ולא הוצרכו לסמוך ע"ז ולא על הדומה לו. ודברי ר"ח הם פשוטים ואליבא דהלכתא דכל בהמה שיש לה שינינים בלחי העליון טמאה היא.

(ו) עו"כ שם, ולא בחינם כשהביאו הרמב"ם (פ"א מהמ"א ה"ג) והש"ע יר"ד (סי' ע"ט ט"א) להאי מימרא דרב חסדא, לא הביאו הסיפא דאם לא, בידוע שהיא טמאה. וכו'. עכ"ל.

כב' הרב מדקדק מקיצור הלשון של הרמב"ם והש"ע, ומתעלם ממ"ש הר"מ שם (ה"ב) וז"ל וכל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה אין לה שינינים בלחי העליון. ומה מפורש יותר מזה, דאם יש לה שינינים בלחי העליון כמו אילים אלו (דכבר קבעה הגמ' שדין אחד הוא לשינינים ולניבים). אינה בכלל הטהורות.

וכתב ה"ה ז"ל שם וז"ל, ובאמרו כל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה ר"ל מן הטהורים, וכן הוא האמת כמבואר בגמרא, שאין לך בטהורים שיהיה לו שינינים מלמעלה. ואחרי כן ביאר שכל בהמה שהיא מעלת גרה, ר"ל ואין לה שינינים בלחי העליון היא מפרסת פרסה חוץ מן הגמל, וכן מבואר בגמ', שהגמל דומה לטהורים בהעלאת גרה ובהעדר השינינים וכו'. והקשו והלא יש לו ניבי למעלה, פירוש שתי שינינים וכו'. ואמרו שבן גמל, כלומר שהוא קטן אין לו שינינים אלו, והוא דומה לטהורים בזה וכו'. עכ"ל.

וזרז"י דינים אלו מבוארים ומפורשים ברמב"ם, וה"ה הוסיף לבאר שנים מקרא

וחד תרגום להסיר כל ספק, אלא שבהלכה ג' קיצר במובן, דמשכתב, אם אין לה שינים למעלה בידוע שהוא טהור מובן מאליו, דכשיש לה שינים למעלה טמאה היא, ואין בקיצור זה להעלות אפילו הרהור כזה שבא לחלוק או לשנות מהמבואר ומפורש בגמרא.

וגם בש"ע (סי' ע"ט ס"א) הוא אותו לשון ואותו ענין. רק שם תיקן הלשון וכתב ובלבד שיכיר בן גמל. ומזה עצמו דבעינן שיכיר בן גמל, אתה למד שא"א שתהיה טהורה ויש לה שינים, אלא הוסיפו שגם בהעדר השינים צריך שיכיר בן גמל שעדין לא צמחו ניביו, כלומר גם בלא שינים כלל, עדיין יש לחוש לבן גמל, אבל אם יש ניבים או שינים בלחי העליון, בהא אין אומר ואין דברים שטמאה היא.

עו"כ שם בזה"ל: ולשיטת הפר"ח שם (סק"ג) צ"ע לפע"ד. עכ"ל. והמעייין בדברי הפר"ח יראה שדבריו ברורים ומבוארים היטב. ובפרט שלפי"ז גם ד' הפר"ח ושו"ג ורוה"פ צ"ע. ואכן צריך לעיין בהם היטב ולראות איך למדו הסוגיא ביושר ובפשטות.

עוד הביא דברי השו"ג (ססק"ב) דכתב, דכיון שיש לו למעלה בין שינים בין חניכיים יצא מכלל טהורה וכו'. וכתב הרב נר"ו, גם זה לאו דוקא הוא, שהרי זה מה שנשתנה מהבנת הס"ד למסקנא, וכמ"ש לעיל שכן משמעות דברי כל הראשונים. עכ"ל. וכב' הרה"כ נר"ו ממשיך בדרכו, שכל דבר שאינו בא להתיר בעלי השינים בלחי העליון, הוא לאו דוקא, בין בגמ' ובין בראשונים, ועתה עושה כן גם בדברי האחרונים, ומסתייע ממה שכבר כתב כן בדברי הגמ' והראשונים, ואני בטוח שאם יחזור ויעיין היטב בדבריו יהיה מתמיה על דבריו הראשונים.

עו"כ שם, גם יש מקום לדחוק ולפרש דבריו, דר"ל דכיון שיש לו שינים או ניבי, יצא מכלל הסימנים שיש לטהורה, שנתנו חכמים סימן שאין לה שינים, דלית ליה כלל סימן טהרה זה. ותיבת "ליה" שכתב, חוזר על הגמל. שאין לו סימן טהרה שנתנו חכמים, ולא חוזר על הבהמה הטהורה, שע"ז היה צ"ל דלית "לה" כלל, ולא "ליה" ומ"מ כל זה אינו אלא דקדוקים, ואין זה מעלה ומוריד אם נתכוין כך או כן, והעיקר הוא כפי שיש להבין סוגית הגמרא והראשונים. עכ"ל. והנה אחר כל הדחוקים הרחוקים ההם, הוסיף בזה עוד דברים שא"א לקושרם עם דברי השו"ג, בשום פנים שבעולם, שהשו"ג קאי ע"ד השו"ע שם, ואיך אפשר

להעלות פירוש זה בדברי השו"ג. ולא נאה לכתוב עליו ואין זה מעלה ומוריד אם נתכוין כך וכו', אלא זו הדרך.

(ז) עו"כ, ועיין בפר"ת שם (סק"ב) שכתב וכו', משמע דבאומדן דאית ליה ניבין הם סימני טומאה, ע"ש. וגם בדבריו הדבר ברור לפע"ד שאינו בדוקא, ואינו ר"ל דהניבין בעצמן חשובים סימן טומאה, שזה רק בהבנת הס"ד, ורק ר"ל דאין לפנינו סימן הטהרה שנתנו חכמים, לידע אם מעלת גרה היא או לא ע"י בדיקת השינים, וזה אין לו סימן טהרה זה שהרי יש לו ניבים, וממילא יש לטמאה, כל שלא ידוע להיפך שהיא טהורה. ובודאי דזה לא עדיף מהגמ' בדברי רב חסדא הנ"ל, ובכ"ז יש לפרשו כמ"ש לעיל.

ובאמת הרה"כ ממשיך בשיטת לאו דוקא שלו, לעקור דברי כל מי שיש בו משמעות של איסור. אבל האיסור עודנו בעינו וא"א לטהר הטמא בדברים, וכבר אמרו יכולני לטהר השרץ בק"נ טעמים אבל מה אעשה שהתורה אסרתו, וכאן מטהרו בטעם אחד פלאי, ושמו: "לאו דוקא". ולא נחה דעתו עד שהוסיף וכתב בזה"ל, ובודאי שלא עדיף זה מלשון הגמ' בדברי רב חסדא הנ"ל. עכ"ל. כלומר דאם על לשון הגמ' אמר לאו דוקא. ק"ו על דברי כל הפוסקים. וניחא ליה בהכי לומר על לשון הגמרא שהובא בכל הפוסקים, שהוא לאו דוקא, והעיקר להתיר חיה שיש לה ניבים בלחי העליון, היפך והגמ' וכל הפוסקים.

ואם היה רואה את חקירתו של הפר"ת הבאתי דבריו בתשובתי הראשונה היה רואה בירורן של דברים.

עוד הביא דברי תפארת יעקב על חולין (נ"ט ע"א), ששאל אטו משום שיש לה שינים למעלה, בידוע שהיא טמאה, ובסוף הכריח ע"פ כמה קושיות ודקדוקים, שאם יש שינים לבהמה בידוע שאינה מעלת גרה. ע"ש. וכתב הרה"כ נר"ו, ולפע"ד כל דבריו בזה קלושים ואינם מוכרחים וכו'. עכ"ל. (וע"ש שהאריך מאד לדחות כל דבריו). והנה גם אם יש לו להרה"כ מה לפלפל ולסלסל בדברי תפארת יעקב, עדיין צריך לשון של זהורית. ועכ"פ ברור ופשוט דכשיש שינים למעלה היא טמאה, והתפא"י כתב דביש לה שינים למעלה בידוע שאינה מעלת גרה. ובאמת כ"נ מדברי הגמ'. ומה שאומרים שיש לאיל הזה ד' קיבות, אינו מוכיח דבר שגם הבהמות (איפופותם) יש לו ד' קיבות והוא טמא. וחז"ל לא נתנו סימן זה מעולם. ויש מקום לישוב כל מה שהקשה על התפא"י, אך אין צורך בזה כי הענין מוכרח וברור. ומה שחזר שוב להוציא דברי רב חסדא מהלכתא, ונתלה

בדברי הרא"ש שלא כתב תיבת "בידוע", כבר כתבתי וביארתי הענין בטוב, ודי בזה.

עז"כ שם, דהרמב"ם ז"ל (פ"א מהמ"א ה"ב) כתב שכל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה אין לה שינים בלחי העליון, וכ"ה בכל בו (סי' ק"א), והדברים כפשטן מתמיהים מאד, מלבד מ"ש בהשגות הראב"ד ז"ל, שזה שקר שהרי יש שפן וארנבת. [וכבר כ' ה"ה ז"ל שכונת הר"מ לטהורים ע"ש]. עוד הקשה דדברי הר"מ הם רק בס"ד דגמרא, אא"כ נאמר שהרמב"ם ז"ל נקט כלשון הברייתא, וכשם שהגמ' פירשה בברייתא, אלא ה"ק וכו'. כן יש לפרש בדעת הרמב"ם ז"ל. עכ"ל.

ופלא הדבר שעל פי הנחה שהניח בדברי הגמרא, שהחליט לחלק בין הס"ד ומסקנא דגמ' ששינתה סדר הברייתא, כדי לתלות סימנים דרבנן בסימנים דאורייתא, ולא להיפך, והוא נר"ו החליט לעשות מחלוקת חדשה, בין הס"ד ובין המסקנא, וכבר ביררתי שאין חילוק כזה כלל ועיקר. ועפ"י הנחתו הולך ומוציא כל דברי הפוסקים ראשונים ואחרונים מפשטם, ומעמיס בדבריהם דברים שלא שייכים בלשונם כלל. ועד כדי שנאמר, שדברי הרמב"ם ז"ל הם רק לפי הס"ד דגמרא, ואדרבה יש לנו ללמוד מהרמב"ם (ושאר הפוסקים) שדברי רב חסדא הם הלכה פסוקה וברורה, וכפי שאמרו בגמרא, כדרב חסדא דא"ר חסדא וכו' בידוע וכו'. וכמו שפסקו כל הפוסקים באין חולק, והיא מההלכות הברורות ביותר, ואין בהם מחלוקת לא בגמרא ולא בפוסקים. ובמקום זה מדקדק בדברי הרא"ש ז"ל, שהשמיט תיבת "בידוע", ובדברי הרמב"ם ז"ל, שלא כתב את הסיפא של דברי רב חסדא, אעפ"י שהשמטות אלו אינם משנים מאומה, וכפי שכבר ביארתי לעיל באה"ט. ועפ"י אותם הנחות שאינן נכונות, הוכרח לומר שהרמב"ם כתב דבריו כמו הס"ד דגמרא, או שנקום ונעשה אוקימתות בדברי הרמב"ם, ונאמר הכי קאמר וכו', כפי שהוא כותב. וזה לבד יש בו כדי להשיב אותנו לפשט הסוגיא בדרך המלך, בלא לסטות ימין ושמאל.

(ח) עוד ראיתי מה שכתב על דברי חסדי דוד (פארדו) בחולין (פ"ג ה"ז), ומכוח זה כתב ע"ד ה"ה ז"ל, שיש הרבה לעמוד עליהם וכו' עכ"ל. ומתוך שעיינתי בדבריו נלע"ד שלא ירד למכוון בדברי ה"ה ז"ל. וע"כ לא אאריך בזה.

וזכיר ספר מעין החכמה, וספר חוסן ישועות, שגם הם הקשו ע"ד הרמב"ם ובדברי ה"ה, הנ"ל, ואינם בידי לעיין בדבריהם ז"ל, וש"כ אלא שלע"ד גם למאי דמפרש בחוסן ישועות תיקשי האי קושיא, ולומר שכל זה נתכוין הרמב"ם,

לכלול בראש דבריו שכתב, שכל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה בידוע שאין לה שינים בלחי העליון, זה דוחק גדול, ואין זה דרכו של הרמב"ם, ללמדנו ברמיזה ודיוקא, ועוד להשמיט סיום לשונו של רב חסדא שהביא דבריו הרמב"ם בסמוך, ולמה לא יתפוס לשון רב חסדא במושלים, וכל מה שפירש החוסן ישועות בזה, בא לו משום שמפרש דברי הגמרא דה"ק וכו', באופן שיתלבש ויכנס בגוף לשון הברייתא כפי שהובאה בת"ר. וחותר להתאים מ"ש הש"ס דה"ק כל בהמה שיש לה שינים למעלה, בידוע שהיא מעלה גרה, עם לשון הברייתא הראשון דכל בהמה שמעלה גרה בידוע שאין לה שינים. אך לפי מ"ש לעיל, דכונת הש"ס דקאמר ה"ק, היינו להפך סדר הלשון כפי שהובא בברייתא. עיין בלב אריה שם, שהובא לעיל, אין צורך בכל זה. עכ"ל. עינינו רואות דהמפרשים ז"ל הקשו קושיות אלו ועוד, אך לא שינו דברי הרמב"ם ז"ל, ולא דברי הגמרא. אך נראה שכל פירוש שלא מכוון כדבריו של הרה"ק, כותב שזה לא מדויק, ואין זה דרך הרמב"ם ז"ל וכו'. ומה שנראה לו כמתאים לקו המתיר חיות עם שינים וניבים בלחי העליון, היפך מהגמ' והפוסקים והש"ע וכו'. את זה מאמץ בכל כוחו. וניחא ליה טפי לומר שהרמב"ם ז"ל פסק כהס"ד דגמ' ולא כמסקנתה, ולהגיה ולתקן וכו'.

ומזה שהרמב"ם (פ"א ה"ג מהמ"א) לא כתב את הסיפא של רב חסדא, הרי תשובתה בצדה, דלא מבעיא שזה נלמד מכללא, דמזה שכתב אם אין לו שינים בלחי העליון טהור. ש"מ דכשיש לו שינים בלחי העליון טמא הוא, אך הוא לא סמך רק ע"ז, כי אם על מה שהקדים וכתב בהלכה ב' שם בפירוש, שכל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה אין לה שינים בלחי העליון. ואחר שפירש להדיא כן בהלכה ב', הוסיף וכתב בהלכה ג', דכשאיין לה שינים בלחי העליון טהורה, א"כ לא ראה צורך להאריך עוד בדברים המובנים ומבוארים דים.

(ט) עו"כ הרה"ק נר"ו להוכיח שהשינים והניבים אינם סימן לטומאה, אלא סימן לטהרה כשאינם נמצאים, כי ברוב האילים שיש להם ניבים זה רק בזכרים ולא בנקבות, שהנקבות אין להם ניבים למעלה. ומעתה היכי לידינו דיני להאי דינא וכו', ואיך נחלק בכשרותן בין זכרים לנקבות, ועוד שהזכר בא מהנקבה, והיוצא מן הטהור טהור. ועיין תוס' נדה (נ' ע"ב) ד"ה תרנגולתא, שאין נראה שמין אחד חלוק הזכר מהנקבה. ע"ש וכו'. עכ"ל.

זבאמת לא שמעתי מעולם שיש חילוק בין הזכרים ובין הנקבות לא לענין

הניבים, ולא לענינים אחרים. וגם לא מסתבר שיהיה הבדל כזה, ואולי זו היא כונת התוס' הנ"ל. וגם אם היה דבר כזה, יש לאסור את כולם לפי עניות דעתו, דעצם העובדא שיש באותו מין שיש להם ניבים בלחי העליון, מוכיח שאינה בהמה טהורה, וזה שחלק מהם כמו הנקבות אין להם אין זה משנה את המציאות, והרי זה דומיא קצת לבן גמל שאין לו שינים ולא ניבים למעלה כלל, אבל אנו יודעים שהוא גמל וטמא הוא, וגם כשגודל צומחים לו הניבים, ואולי גם באלו עשוי להשתנות, ועם גדלותם יגדלו שיניהם. אך מ"מ כיון שאותו המין יש בו שינים בלחי העליון, כל המין טמא, ואין לחלק בין זכרים לנקבות.

שו"ר שהביא התוספתא (שהבאתי שם) (פ"ג ה"ז) כל מעלת גרה אין לה שינים למעלה [וזהו לשון הרמב"ם ז"ל פ"א ה"ב הנ"ל]. וכתב דזה סותר למה שכתב הוא למעלה, והנה זהו הלשון שאמרו בסוגיין בשם ת"ר, וע"ז הקשה הש"ס, ותירץ אלא ה"ק. וכן י"ל על לשון התוספתא. עכ"ל. ובאמת מ"ש ת"ר היא היא התוספתא הזו. אך ברור שהגמ' רק שינתה לתלות השינים בסימני התורה, ולא להיפך, אבל בעצם הענין אין שום שינוי בגופן של הדברים. וכמ"ש לעיל. וכ"כ להדיא בחוסן ישועות שהזכיר הרה"כ נר"ו. ובאמת שגם דברי החסדי דוד (פארדו) שהזכיר כבוד הרה"כ נר"ו, התכוין לזה, שכתב ותריץ לה דאיפכא קאמר, כל בהמה שאין לה שינים בידוע שהיא מעלת גרה וטהורה היא. עכ"ל. אלא שהוא כתב עליו, ודוק מלשונו שכתב "דאיפכא קאמר" דאין הסימן בהיפך, שאם יש לה שינים סימן שטמאה היא, שמצינו לא כן. עכ"ל. ואין זה הפירוש, רק כונתו פשוטה כמו שכתבתי.

עו"כ שמצא במאירי בחולין שם שכתב כדבריו, שכל שאפשר לבחון בשל תורה אין אתה בוחן בכל סופרים וכו', ואם היה מהלך ומצא בהמה וכו' ולמד מזה כשיטתו. וכבר הבאתי דברי רבינו המאירי ע"ה בתשובתי הראשונה, ופירשתים שם בס"ד. והוכחתי כן ממ"ש לעיל מינה, שכל בהמה טהורה אין לה שינים בלחי העליון, וכל בהמה טמאה יש לה שינים למעלה ע"ש. והרה"כ הביא דברי המאירי הללו, וכתב הנה ודאי זה לא עדיף מדברי הרמב"ם הנ"ל, שבכל זה דנו האחרונים וכו'. ע"כ. והנה האחרונים דנו כדרכם בדברי הרמב"ם, אך לא שינו את כונתו הפשוטה, שלא כהרה"כ שהוציא מקרא מפורטו בגמרא, ואח"כ הולך ומתאים לזה דברי ראשונים ואחרונים.

עו"כ הרב הכותב נר"ו, ובנידון האילים שלפנינו, מלבד מ"ש לעיל וכו', מלבד זה

נתברר בבירור גמור שכל סוגי האילים הנפוצים הם מעלה גרה, ומה לנו להתחשב בשינים שבפיהם, אחר שידוע בבירור שמעלה גרה הם. וכו'. ומ"ש השרידי אש ח"ב (סימן י"ז) שיש בע"ח הנראים כמעלי גרה ע"י שמניעים הלסתות שלהם כמו העלאת גרה. ע"ש. בודאי שזה בלי בדיקה מעמיקה, אך ודאי שאפשר לברר הדבר וכו' עכ"ל.

ומ"ש ומה לנו להתחשב בשינים שבפיהם, וכו', הנה זה שייך רק לשיטתו, שאין השינים סימן טומאה. אבל לפי ההלכה שהם סימן טומאה אי אפשר לומר, ומה לנו להתחשב בשינים. וא"כ לא שייך לומר, דמלבד מ"ש לעיל יש עוד היתר. דכולו תלוי בדברים בהם מדבר מקודם. ומ"ש דכל האילים מעלים גרה וכו'. עכ"פ שאר האילים כמו האיל הכרמלי שהוא המצוי בא"י, אין לו שינים למעלה כלל לא הקדמיות (חותכות) ולא ניבים, ואלו יש להם ניבים כמו הגמלים, ומדברי השרידי אש יש חיזוק למ"ש בעוניי בתשובה הקודמת.

עו"כ שמחקירת מומחים לדבר, עולה שאין ניבים לכל סוגי האילים, אך בנקבות אין להם שינים העליונות, וזה מחזק וכו'. וע"כ לומר שהניבים שבפה של חלק ממיני הזכרים, לא הוו סימני טומאה, וטהורים הם לפי שמעלים גרה. וכמ"ש לעיל. ועל הנקבות כבר השבתי. ועל הסוגים שאין להם כלל, זו היא ההוכחה שאלו האוסטראלים אינם אילים, רק נקראים בשם זה על שם דמיונם לאילים האמיתיים, ולמעשה הם חיות אחרות.

ומ"ש בשם מרכבת המשנה, אינו מצוי לי כעת לעיין בו, אך רוב ככל הפוסקים ראשונים ואחרונים משוים החיה לבהמה. וכ"פ בש"ע.

(י) עו"כ, שבספר זבחי צדק (סי' פ' סק"ב) העיד במפורש, שבעיר בגדאד יש להם מסורת על ג' מיני חיות, והם צבי איל ויחמור, והובא בכה"ח, (שם סק"ה). וכן שמעתי בשם כמה מיוצאי עירק וכו'. וגם מיוצאי טוניס וג'רבה שמעתי שהיו רגילים לאכול אילים וכו'. והעיד אחד שאכל איל משחיטתו של הרה"ג ר' דוד כהן ז"ל רב ואב"ד בזרזיש שבטוניסיה, ועדותם היתה בבירור על האילים ולא על הצבאים, וכן שמעתי שבאיזה מקומות בחו"ל נוהגים לאכול חלב האילים, ובצרפת ואמריקה נפוץ אכילת האילים, ויש לזה הכשר מהודר. עכ"ל.

כבר הבאתי דברי הרב זבח"צ הנז', וכן כמה טענו על כמה מסורות בענין זה. אך מלבד מה שמתחלף להו לאינשי בין הצבי ובין האיל, הנה בכל זה מדובר באילים שבאזורנו וכיו"ב, שאין להם שינים למעלה וכידוע ומפורסם, ואיך נלמד

מזה לאלו שיש להם ניבים ברורים בלחי העליון. תדע ששום אחד מכל הפוסקים הנז', לא דיבר על שינים, והטעם משום שלא היו שינים ולא ניבים, לאותם חיות טהורות שאכלו, וכפי המפורסם. שאם היו מדברים על כגון אלו שיש להם ניבים, לא היו שותקים מלשאת ולתת בענין. ומדשתקו מזה לגמרי, ש"מ שבאילים שעליהם דברו, לא היו להם שינים למעלה כלל. ואשר ע"כ אין מכל זה שום ראיה לנ"ד, וכי יעלה בדעת שבאתי לאסור אילים ח"ו, רק הוכחתי שהאיל האוסטרלי, שעליו אנו דנים, אינו איל כלל, רק מתקרי איל, על שהוא דומה בקיום כללים לאיל.

עוד ראיתי מה שכתב בענין המסורת סביב דברי הש"ך (סק"א) ובמ"ש הפמ"ג, והחכ"א והחזו"א ועוד, ואח"כ כתב בזה"ל: מ"מ בנ"ד הגענו למ"ש בש"ע (סימן פ"ב ס"ה) אם שאר מקומות שאין להם מסורת, יכולים לאכול, על סמך מקום שיש להם מסורת. וכתב מרן שיש מי שאוסר ויש מי שמתיר, ויש לחוש לדברי האוסר. ועיין בש"ך שם (סקי"א), דגם להאוסרים ה"ד במקומות שנוהגים בהם איסור, אך במקומות שלא קיבלו בו היתר, ומ"מ לא נהגו בו איסור, יש להם לסמוך על המסורת שנוהגים באותם מקומות שקיבלו בו היתר. וכן משמע מדברי הפר"ח שם (סק"י) וכו'. והאריך לציין דברי האחרונים המדברים בזה. ונו"נ בדבר באורך, יע"ש. ואח"כ כתב, ובנידוננו הדבר ברור שאין בשום מקום בעולם קבלה או מסורת שלא לאוכלן, ואם נהגו באיזה מקומות להמנע מאכילתן, אינו אלא מחמת חסרון קבלה, שלא קבלן שזה האיל שהתרתו תורה, ובדרך כלל האילים אינם מצויים לאכילה, ולא דנו בכשרותם. ובכה"ג אנו סומכים על קבלת בני בגדאד ושאר עדות שמסורת בידם שזהו האיל שהתירה תורה, ושפיר דמי לאוכלן, עכ"ל.

וכמז לא חלי ולא מרגיש, איך ניתן לומר שסומכים על קבלת בני בגדאד וכו', והרי גם אם אכלו אילים, פשיטא שלא את אלו של אוסטרליה הרחוקה, שמעולם לא הגיעו לאזורים אלו, וברוב המקומות מדובר בצבאים, ואם באילים הרי אלו כאילי א"י והדומים להם, שאין להם שינים בלחי העליון כלל, אלא לסתותיהם כלסתות הכבשים והעזים והעגלים והצבאים, ושאר החיות הטהורות, ומי גילה לו רז זה, שזהו האיל שהתירתו תורה, ועוקר דברי חז"ל בהבל פיו, שאמרו שאין בהמה או חיה טהורה שיש לה שינים בלחי העליון.

אלא שבאמת לענ"ד העיקר דלדין א"צ מסורת להתיר הבשר, וכבר הבאתי דברי

הגאון מוהר"י יהושע מקוטנא ע"ה בספרו יבין דעה על יו"ד, שגם הוא פירש דברי הש"ך הנז', דקאי רק על היתר החלב, ולא על הבשר. וכמ"ש הפמ"ג הידוע, אבל ביתר חיזוק ובפשיטות יותר והוכיח כן מהראשונים, וע"ש שכתבתי עוד מענין זה. באופן דמצד זה אפשר להתיר, ובפרט שגם החזו"א דיבר על מנהג ליטא, שהרי כל סמיכתו בזה היא על החכ"א. וע"ש.

אך אמנם האיסור באילים אלו, אינו ע"ד חומרא של חוסר מסורת או ענין אחר כיו"ב, אלא כאן השאלה היא אם חיה זו טהורה או אינה טהורה, ולפי מה שהורנו חז"ל עולה שאינה טהורה.

ובסוף דבריו כתב: ומ"מ כל דברי אלו אינם אלא במיני האילים הנפוצים והמוכרים, ולא בסוגי האילים השונים והמשונים, שבהם אפשר שלא זה הוא האיל שעליו דברה תורה, ועליו גם אין המסורת של הזבח"צ, דוגמת איל המושק ואיל הקורא וכדו'. וכו' עכ"ל.

וידע חביבי הכותב היקר, שהאיל האוסטראלי אינו איל מצוי כלל ועיקר, והוא תופעה חדשה באזורנו, והם הביאום באניות מסוף העולם מאוסטרליה, וסמכו ע"כ שנקרא שמו איל, אך גם השם לא מהני ליה, שכן לא נקרא איל סתם, רק איל האדמוני או האוסטרלי, וגם אם היה שמו איל סתם אין בכך להציל ולהועיל, שמשום שיש לו דמיון לאיל וקרניו דומים לו, קראוהו איל, ויש גם אנשים שנקראים איל ואינם אילים. אך הוא שונה ומשונה הן בגודלו שהוא בלא שום השואה או קירבה לאילים הרגילים, והן בכוחו העצום והנורא ועוד ועוד, אך העולה על כולנה שיש לו שני ניבים בלחי העליון, כמו הגמל, וזהו סימן טומאה מובהק. ואין לי ספק שהטעו בזה את כב' הרב הכותב נר"ו, באמור לו שהם אילים רגילים ואמיתיים, (וגם לא היה מודע היטב בענין השינים, שהרי כתב למה לא תירצה הגמ' שיש לגמל טוחנות, וכ"כ שגם לכבש יש שינים למעלה, אבל במציאות אין אלו האילים הרגילים הידועים לנו בא"י וסביבותיה, וההבדלים ביניהם רבים, והעולה על כולנה הם הניבים בלחי העליון של אלו.

ואעפ"י שא"צ שום חיזוק, מ"מ המציאות מענינת, שבעלי האילים הללו יזמו פגישה ביני ובין פרופסור יורם יו"ט שהוא מומחה בעל שם עולמי במקצוע זה, ומתחילה טען שזו חיה טהורה, כי סמך על שמה דמתקריא איל. ואחר מו"מ ארוך ומקצועי הודה לי שהוא טמא. והדבר שהכריע אצלו זו העובדא, שהאיל הזה אינו יכול לפרות ולרבות עם החיות הטהורות ובזה לפי

כללי מדעיהם, נחשב סוג אחר, כמו כבש ועז וכו'. ואשרינו שזכינו לתורת אלקים חיים ולדברי חכמינו, ברוך שבחר בהם ובמשנתם, ודבריהם מאור עינינו, והם קבעו סימן השינים והוא יתד שלא ימוט, וכבר הביא לי בעל האילים ראש של האיל ההוא להוכיח ששיניו קטנות וחלשות, והיו עמי אברכים רבים וראו וגם בדקו בידיהם ואני ג"כ בדקתי, והם שני ניבים גדולים וחזקים כיתדות נטועים בלסתו העליונה וחזקה מאד, ולא מצאתי שום מקום להתירם.

ע"ה שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
 רב איזורי במועצה איזורית גזר
 ויר"ר המכון למצוות התלויות בארץ

פרק ח

הלכות כלליות באיסור חרקים ודין בדיקת מזון בשבת וביום טוב

[מתוך ספר תולעת שני כ"י העומד לראות אור בקרוב]

א. מזון שחייב בבדיקה, ולאחר בדיקה היטב הוסרו כל החרקים וחלקי המזון הנגוע, מותר ללא חשש לאכול את יתר המזון הנקי. אולם אם המזון מאוס בעיניו, כגון שהוציא מהפרי תולעת ונמאס כל הפרי בעיניו, אינו חייב לאוכלו, ויכול לזורקו ואין בזה משום "בל תשחית"¹.

ב. מאכלים שמצויים בהם חרקים רבים, אף שיש שיטה טובה לנקותם, אלא שהבדיקה קשה מאד, יש מן הפוסקים שכתבו שירא שמים וירא חטא ירחק מהם².

1. דין זה פשוט, שהרי לכך נועדו הבדיקות, וכל שבדק כהוגן על פי שיטות הבדיקה הידועות, אין לו לחשוש מלאכול את יתר המאכל הנקי, ואף אם המזון מוחזק כנגוע בחרקים. ודין זה מתבאר מהרשב"א בתשובה סי' קיג. והביאו דבריו באחרונים על מה שכתב מרן בשו"ע בסי' פד סעי' י, שירקות מבושלים שמצא בהם ג' פעמים שיש לחוש שמא יש ואינן ניכרות. שהיינו דוקא בכגון שהם מבושלים ואינם ניכרים וא"א לבדוקם יפה, אולם בחיים אין כל מניעה לבדוקם יפה, ולאחר מכן הכל מותר. ואף במבושל היכא שיכול לבדוק יפה שפיר דמי, ועיי' בכה"ח שם באות פ"ו מש"כ בשם הלבוש. ועו"ע בכה"ח שם אות קיד. וה"ה בכ"ז אם ראה נגיעות בפרי והסיר את החתיכה הנגוע, שאר הפרי מותר באכילה, כיון שדינו כפרי נקי ופשוט. אולם אם זה מאוס בעיניו מותר להשליכו, ואין בזה חשש בל תשחית, ועיי' לעיל פרק ג סעי' א, בהערה בשם הרב פעלים.

2. עיי' מחזיק ברכה סי' פד אות כז שראוי לבני תורה לא לאכול סלט מירקות חיים אף שנבדק ע"י נשים או אנשים הדיוטות במהירות, כי יש לחוש לספק תורה. וכן הביא בכה"ח שם אות צ"ט בשם הכנה"ג אודות

ג. פרי שהיה בו חרק ויצא, ונותר חור בפרי, נוהגים לחתוך את מקום הנקב, שמא נותר שם ביצי חרקים שאסורים באכילה, או שמא נותרו שם הפרשות חרקים - הגם שהם מותרים [כמבואר בפרק ו' סעיף כ"ו], מכל מקום מאוסים הם ולא נאכלים.³

ד. מותר לסוחר למכור מוצרי מזון שמוחזקים בנגיעות, כיון שהמסחר הוא בדבר המאכל ולא בתולעים. וכל שסוג המזון ידוע ומפורסם שיש בו נגיעות וחייב בבדיקה, מותר למוכרו אף ליהודי, כיון שהקונה יבדוק קודם האכילה. ואף אם סוג המזון קשה מאד בבדיקה, או שמרוב נגיעות אי אפשר לאוכלו כמות שהוא ללא פעולות ניקוי מסוימות, מכל מקום מותר למוכרו ליהודי, כיון שהדבר ידוע לכל, והקונה בודאי יבדקנו. אולם מוצר שבדרך כלל נקי, ובאופן מיוחד נמצאו תולעים במזון זה, אסור למכור ליהודי, שהרי מכשילו באיסור, שהקונה לא יבדוק את המזון. אולם מותר למכור מזון זה לגוי באם אין חשש שיחזור הגוי וימכרנו ליהודי. וראה בהערה ולקמן בסעיף הבא.⁴

החזרת, שמשך ידו מהם, כיון שיש תולעים דקים וקטנים וצורתם כמראה החזרת. ועי' להרב בן איש חי שנה שניה פרשת נשא סוף אות ח, שכתב כה"ג לענין הסלקא. ועי' בדברי הטי"ז ביו"ד שם ס"ק יז מש"כ בשם המהרש"ל כה"ג לענין כמהין, ועי' בזה עוד מש"כ לעיל בפ"ז סעי' י.

3. כן מבואר בשו"ת שאילת יעב"ץ חלק שני סי' קכד. ועי' בהגהת צבי לצדיק על דברי הש"ך ס"ק כ, מש"כ בסו"ד שגם המקום של התולע אסור שמא נותר ביצים קטנים והיוצא מן הטמא, טמא. ועיין לעיל פ"ו סעי' כד. אלא שאם הנקב מקומו ברור ונראה ברור שלא נותרו שם שאריות כלל, אין כל איסור באכילה, אלא אם כן באופן שזה מאוס וכאמור.

4. לעצם המסחר במזון מתולע כבר כתבו הפר"ח בקונטרס אחרון והמחזיק ברכה (אות לא), שהמסחר בהם מותר, מכיון שאין המסחר בתולעים אלא במאכל, אא"כ מוכר יותר ביוקר מחמת התולעים. ודלא כהרב כרם שלמה יו"ד סי' טו. ועי' כה"ח אות נ. אולם יש לדון מדין אחר של "לפני עור לא תתן מכשול" בזה שמוכר ליהודי מזון נגוע, אלא

כל שמפורסם שיש במוצר מסוים נגיעות וחייב בבדיקה, אין כאן חשש של לפני עור, שהרי הקונה בודאי יבדוק קודם אכילה, ואף מוצרים קשים לבדיקה כגון ברוקולי וכרובית או תירס קלחים, שא"א לאוכלם כמות שהם, מכל מקום כיון שיש פתרונות ידועים כיצד לנקות, וכגון שיאכל רק את הגבעולים בלבד של הברוקולי, או בתירס, שיכול להפריד את הגרגרים, אין כאן לפני עור. ואמנם מוצרים שהם נקיים בדרך כלל כגון עגבניה וכדו', שאין דרך העולם לבדוקם, ובאופן מיוחד נתגלו בהם תולעים, בכה"ג אסור למכור כיון שיהודי הקונה יאכל ולא יבדוק ונמצא מכשילו באיסור ועובר המוכר על איסור של לפני עור. [ואפשר שגם בזה יועיל אם יכתוב שלט גדול שזה נגוע וכל אחד חייב לבדוק בביתו, וראה עוד בסעיף הבא]. ובמכירה ליהודי שאינו מקפיד על איסור תולעים אם יש בזה לפני עור, ביארנו הדין בסעיף הבא. ודין זה מתבאר מדברי הרמ"א בסי' פד סעי' ה, ומדברי הש"ך והט"ז בשם הב"ח ובד"ע, ועי' בכה"ח אות מג שכתב שאין ביניהם מחלוקת אלא הכל לפי המקום והזמן. ולכן העיקר כמו שכתבנו שבימינו שענין התולעים ידוע לרבים וכל יהודי שומר תורה ומצוות מודע לנגיעות ולבדיקה, ממילא בדבר שמצוי תולעים מותר למוכרו, ובדבר שבדרך כלל נקי אסור. וכן נראה שאם אדם קנה מוצר שהוא נקי בד"כ ומצא שיש בו תולעים, יהיה אסור להחזירו לחנות אם יש חשש שהמוכר ימכור את זה ליהודי אחר, כיון שנמצא שהקונה מכשילו. ולמכור לגוי את המזון הנגוע שהוא בדר כלל נקי, הנה אם יש חשש שיחזור וימכרו ליהודי זה אסור, אולם אם מוכר מעט מעט, שזה כמות רק לשימוש עצמי כבר כתב הש"ך שם על דברי הרמ"א שזה מותר, והסכימו לזה הט"ז שם כנה"ג בהגה' ב"י אות פח, ובערוה"ש אות מח. אלא שבפתחי תשובה (אות ד) הביא שהפמ"א והמג"א פליגי, וס"ל שגם מעט מעט אסור. ובכף החיים אות מד הביא גם את דברי המנחת יעקב והזכור לאברהם שרק בהפסד מרובה יש להקל מעט מעט, וסיים שם שבמקום שיש מנהג למכור מעט, אין למחות בידם, ובמקום שאין מנהג, אין למכור אף מעט אלא בהפסד מרובה. ואמנם אם מוכר לגוי והגוי שם את זה לפניו בתוך דבר תבשיל שלו שאין חשש שיחזור וימכור ליהודי, מותר. וכ"כ בכה"ח שם אות מח, והוסיף שקמח מתולע אין למכור לגוי מפני שעתה אין נזהרין בפת עכו"ם. עיי"ש. אולם גם בקמח מתולע יש פתרון שיעשה היהודי מהקמח פת ויחצה לשניים וימכור לגוי, ובכה"ג אין חשש שיחזור וימכור לישראל. [ולענין הפרשת חלה מעיסה זו, כתב הזבחי צדק אות לה, שיפריש חלה בלא ברכה, או שיעשה פחות מכשיעור ולא יצרף]. ולענין לפני עור בדברים האסורים לגוי, ראה עוד בשו"ת שואל ונשאל ח"א

ז. יהודים שאינם מקפידים על איסור חרקים, ויש חשש שישתמשו בתוצרת ללא בדיקה, יש צדדים רבים להתיר למכור להם תוצרת זו. אולם על בעל החנות מוטל לפרסם בשלט בולט בחנות שהירקות אינם נקיים מחרקים ויש חובה לבדוק לפני האכילה. וראה בהערה⁵.

יו"ד סי' קעט בשם השבת אחים לענין הריאה שנמצאו בה ג' תולעים שאין למכור לנכרי, דקעבר אלפני עור, דאינהו מוזהרים על אבמה"ח. יעוי"ש מ"ש ע"ד. וראה עוד בשו"ת חתם סופר חיו"ד סי' יט לענין מכירת ביצים לעכו"ם, שאסור להם משום אבר מן החי. עיי"ש.

5. הנה כל מה שכתבנו להתיר בסעיף הקודם, היינו משום שהיהודי הקונה יבדוק את המזון לפני האכילה, וממילא אין חשש של לפני עור, אולם לכאורה חנות שנמצאת בקרב אוכלוסיה שאינה שומרת מצוות ואינם מקפידים על איסור תולעים, לכאורה יש לאסור את המכירה כיון שמכשילם באיסור, ועובר על לפני עור לא תתן מכשול. אלא שיש לדון בזה מכמה צדדים, האחד, האם במקום שיש חנויות נוספות שגם אם החנות הזאת לא תמכור, הקונה יקנה בחנויות אחרות בסביבה, האם גם אז יש איסור לפני עור, וגם אם אין איסור לפני עור, האם יש בזה איסור של מסייע לעוברי עבירה. ועוד יש לדון להקל, כיון שכאן אין המוצר אסור מחמת עצמו כטריפה, אלא החרקים שבו אסורים, וא"כ כיון שיש צד שהלקוח כן ינקה, כיון שגם אותם יהודים מקפידים אנקיותא, ובפרט אם בעלי החנות יודיעו בשלט גדול, את ענין החרקים ושיש לבדוק קודם האכילה, אם כן יש צד להקל מחמת זה. ועוד יש לדון אם יש איסור מסייע לעוברי עבירה כאשר מדובר ביהודי שפרוץ בעבירות בלא"ה. וכמו"כ אם יש להקל מחמת שבזה תלויה פרנסת החנות שהרי בהרבה מוצרים מן הצומח קיים חשש לתולעים, ואם החנות לא תחזיק את כל סל המוצרים הקונים ידירו רגליהם מן החנות, ובפרט שבמקום שיש חנות ששומרת על שאר עניני הכשרות, כגון ערלה ותרומות ומעשרות, ואם הלקוח יקנה בחנות זו ימנע לפחות משאר איסורים חמורים, ומאידך בחנות אחרת יכשל מלבד באיסור חרקים גם באיסורים של טבל, ערלה ושביעית, הכל לפי הענין. והנה בכל הנושאים שהזכרנו לעיל, דנו כבר בראשונים ובאחרונים, וכיון שהיריעה מרובה מאד, על כן אציין מספר תשובות של רבותינו האחרונים בדינים שונים הדומים לנידוננו ודון מיניה. בדין היכא שיכול להשיג את האיסור בנקל במקום אחר, מבואר בגמ' במס' עבודה זרה דף ו' שבכה"ג ליכא דין לפני עור, ומחמת כלל זה יצא לדון הגאון מהר"י אסאד בספרו יהודה יעלה ח"א יו"ד סי' קמז, היאך מותר למכור קטניות כאשר הם נגועים מאד

והקונים לא יבדקום, ורצה השואל לומר שכיון שיוכלו להשיג בנקל במקום אחר אין בזה לפני עור, ודן שם בדבריו, ולהלכה היקל למכור רק ממקומות שאינם מוחזקים כנגועים. ונידון דומה דן באגרות משה (חלק יו"ד א סימן עב), האם מותר להשכיר אולם שמחות ולעשות סעודה כאשר בהרבה חתונות מתנהגים שלא כשורה בריקודי תערוכת אנשים ונשים, שהוא דבר עבירה, וכדומה, אם יש בזה משום לפני עור או מסייע ידי עוברי עבירה. וכותב שם וז"ל: הנה כיון שבעיר גדולה כלונדון שיש הרבה אולמות להשכיר ויכולים בנקל להשיג אולם אחר, ליכא לפני עור מדאורייתא, כדאיתא בע"ז דף ו', וכן פסקו כל הפוסקים. אך הנידון הוא משום שיש לחוש לשיטת התוס' והרא"ש שבת דף ג' והר"ן שם, דסברי דאיסור מדרבנן מיהא איכא, מטעם שהרי חייב להפרישו מאיסור ואיך יסייענו בדבר עבירה. ובהמשך הוא דן שאף אם יש איסור מסייע אם זה חל גם על יהודי מומר, וזאת עפ"י דברי הש"ך ביו"ד סי' קנא סק"ו, שביהודי מומר אין איסור מסייע כיון שאין חיוב להפרישו, והביא בזה את דעת המג"א שפליג על הש"ך ואוסר גם ביהודי מומר, אולם מוסיף שבנידונו גם המג"א יודה, וז"ל: אבל בכאן נראה דגם להמג"א אין לאסור, דהא ודאי כשלא ישכיר זה את האולם למי שירקדו בעבירה ישכרו לעשות החתונה אצל אחרים, ואף אצל החשודים בענייני כשרות המאכלים, ונמצא שאדרבה במה שמשכיר להם את האולם שלו מונעם מעבירה דמאכלות אסורות, ולעבירה זו דרקוד הא לא מסייעם בעצם כלום, שגם בלא סיועו הרי יעברו, ולכן אף להמג"א אין לאסור. ובהמשך שם דן אם מותר למכור בגדים שיש ספק אם יש בהם שעטנז לישראל שאינו מקפיד על איסור שעטנז, וכתב וז"ל: הנה אם הוא ספק ממש, היינו שמצויי בבגדים שמוכר שעטנז, אסור למכור לחשודים שלא יבדקו, ולא סגי בזה שיודיע להם שיש ספק שעטנז בהם כיון דחשודים לעבור. ואף שיכולים לקנות במקומות אחרים שהוא רק איסור דרבנן, אין להתיר בזה מטעם ספק לקולא דהא עכ"פ מסייע להם באיסור דרבנן שברור שיעברו על זה שאסרו בלא בדיקה. אבל אם הוא רק חשש בעלמא, כגון שהוא מיעוט שאינו מצוי, שמדינא יש למיזל בתר רובא, ורק משום שאפשר לברורי מחמירין לברר, רשאי למכור אף לאלו שלא יבדקו, דמצד הפסד ממון נחשב כאי אפשר לברורי. עכת"ד. והנה מכל זה למדנו שהיכא שיש אפשרות להשיג בנקל מחנות אחרת אין איסור לפני עור, ומדין מסייע יש לדון עפ"י דברי הש"ך לענין יהודי מומר להקל בזה, ועוד שכאמור יש להקל כיון שבחנות זו מצילם משאר איסורים, ובכה"ג שיש לו הפסד ממון יש להקל. ובנוסף יש לדון מצד דין נוסף, שהרי רוב הירקות עלים והקטניות אין הם רוב נגועים, אלא מעל מיעוט

ז. מותר לבשל ירקות נגועים בחרקים עבור גוי או משרת שנמצא בביתו של

המצוי שנגוע, [מלבד אותם הידועים שברובם נגועים, וראה דוגמאות לקמן פרק יא], וא"כ מדין תורה אין חובת בדיקה למוצר כל שאינו נגוע ברובו, וכמבואר בפרק הקודם בסעיף ג. וא"כ שכל החובה היא רק מדרבנן, יש לדון אם יש איסור מסייע באיסור דרבנן, וידועים דברי הפמ"ג באו"ח סי' קסג א"א סק"ב, שאין איסור מסייע באיסור דרבנן, דהו"ל גזירה לגזירה. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ח יו"ד סי"ב שהתיר לתת תעודת כשרות לבית מלון הגם שיש חשש שיגישו מאכל חלבי אחר ארוחה בשרית, ודן שם משום איסור דרבנן, ועוד התיר משום שיש חשש לקלקול גדול יותר אם לא יהיה תעודת כשרות כלל, ובכה"ג אין איסור מסייע, ועי"ש. וראה עוד בשו"ת יחווה דעת ח"ג סי' לח שדן בענין מסעדה שמותר לפתוח אותה בתשעת ימים למכור בשר, ודן שם בדברי המל"מ בהל' מלוה ולוה שכתב שאם המקום האחר הוא ישראל, אין כאן קולא של מקום אחר, ויש בזה איסור לפני עור, והביא את דעת שו"ת פני משה שחולק על המל"מ, וסי"ל שאין חילוק בין ישראל לגוי, והוכיח מדברי הריטב"א כדעת הפני משה, ועוד הוסיף להתיר משום ההפסד המרובה שיגרם לבעל המסעדה. עי"ש. ועי"ע בשו"ת יחווה דעת ח"ג סי' סז, שדן אם מותר לחנות הלבשה למכור בגדים ללא שרוולים, ובתו"ד ציין שם שסוגי בגדים כגון סרפן שלובשים מתחתיו חולצה המכסה את הזרועות, כיון שיש לתלות שהקונה תלבש את הבגד עם חולצה מתחת אם כן אין כאן ודאי איסור ולכן בבגד כזה מותר, ועוד הוסיף שכאן המוכר לא מתכוין אלא להנאת עצמו ולא דמי למשאלת שאין לה שום הנאה ממנה, ולכן בכה"ג שהמוכר מתכוין להנאת עצמו ויש לתלות בצד היתר, לכן זה מותר. עכת"ד. וא"כ גם בנידו"ד, המוכר מתכוין להנאת עצמו ויש כאן צד של היתר שהרי יתכן שהירק נקי, וגם אם הוא נגוע יש צד שהקונה ינקה ויבדוק בביתו, ולכן נראה שמותר למכור ירקות אלו. ועל כל זה יש להוסיף צד נוסף להיתר אם יתלה שלט ברור שיכתוב שם שהירקות אינם בדוקים מחרקים ועל כל אחד מוטל לבדוקו בביתו, שבכה"ג התיר ביחווה דעת ח"א סי' צ"א למכור עוגיות ממצה עשירה לפסח גם לאשכנזים, כיון שיש לתלות שהקונה לוקח את זה לצורך חולים או ילדים, וכל שיש צד לתלות אין בזה איסור, וכדברי הט"ז יו"ד סי' קנא. ומכל הנ"ל למדנו לנידו"ד צדדי היתר רבים להתיר מכירה של ירקות שחייבים בבדיקה, גם ללקוחות שאינם שומרי תומ"צ.

היהודי. אולם יש להבטיח שלא יבוא על ידי זה תקלה שיבוא ישראל לאוכלו⁶.
 ז. ירקות ופירות שצריכים בדיקה קודם אכילתם, מותר לבדוקם בעין גם בשבת,
 ואם מצא חרק גדול הבולט על גבי הפרי מותר להסירו בשבת, ואין בזה משום
 בורר ולא משום מוקצה. אולם אם נמצאו חרקים קטנים, יש בהפרדתם מן הירק
 איסור בורר, ולכן יש להסיר אותם יחד עם מעט מן הירק⁷.

ח. מותר לשטוף ירקות ופירות תחת ברז מים, להסיר את הלכלוך מהם. ופירות
 שאי אפשר לשוטפם תחת הברז מותר ליתנם לכלי ולהציף עליהם מים

---

6. ראה בזה בספר או"ה אות ו, ובש"ך פד ס"ק יז, אלא שהתנו שלא ישאנו
 זמן מרובה שלא יבוא לידי תקלה. אולם ע"י בט"ז ס"ק ז' שחולק, וסי"ל
 שגם בזמן מועט יש לחשוש לתקלה, ובפר"ח אות יח כתב שישינה צורת
 הפת בצורה שלא יתחלף. ועכ"פ נראה שכיום בבתיים שיש עובדים זרים
 גויים, והם מבשלים לעצמם בסירים שלהם, וזה ידוע לכל בני הבית,
 ואין אוכלים משלהם, בכה"ג מותר. והכל לפי הענין.

7. הנה לבדוק את התוצרת בשבת אין בזה כל איסור, ופשוט. וכ"כ בשש"כ
 ח"א פ"ג סעי' לו, ומנוחת אהבה ח"ב פ"ז סכ"ה. ואף מותר לחפש אחרי
 החרקים וגם הקטנים ביותר. ואם מצא תולעת גדולה, כיון שאינה
 מעורבת אלא מונחת על המאכל אין כאן איסור בורר, וכ"כ בשש"כ שם
 ובמנוח"א שם, אלא שהוא כתב שמחמת החוששים למוקצה יטול עם
 קצת מן העלה, הגם שהעיקר להלכה שאין בזה משום טלטול מוקצה,
 וכיון שאין בזה גם משום בורר מותר להוציא כמות שהוא מעל גבי
 העלה. ועיקר הדין נתבאר בתשובה למהרי"ט צהלון (סי' רג) שזבוב
 שנפל לתוך כוס כיון שעומד בעצמו אין כאן איסור ברירה, ומרן
 הרחיד"א בברכ"י או"ח סי' שייט אות ה קילס לדברי המהריט"ץ,
 וכתב שכן המנהג [ואמנם יש חולקים בזה לענין ברירה בלח. אך מ"מ
 ע"ג ירק שאינו מעורב כלל אלא מונח, אין כאן איסור בורר, ודלא כמי
 שראיתי שעירב בין הדברים]. ומשום מוקצה גם אין בזה דהוי כדין גרף
 של רעי, וכ"כ מרן החזו"א או"ח סי' מז ס"ק טו שמותר להסיר זבוב
 ואין כאן משום טלטול מוקצה, וכ"ש היכי דמאיס. וכן עיקר. אלא שכל
 זה בחרק גדול שבולט על העלה, אך חרקים קטנים שדבוקים ע"ג
 העלים יש בהסרתם משום ברירה, ולכן יסיר אותם עם העלה הנגוע.
 וכ"פ בשש"כ שם.

לשוטפם כדי לאכול לאלתר, ואין בזה משום בורר, ובתנאי שאין על הפירות אלא אבק ולכלוך קל. אבל פירות וירקות המלוכלכים בעפר ולכלוך בעין אסור להשרותם במים כדי שהלכלוך יצוף ויסור מהם, כיון שזה איסור בורר, ואסור אף אם בדעתו לאכול לאלתר⁸.

ט. על פי המבואר לעיל מותר לנער ירקות שיש בהם חשש חרקים [במידה והניעור מועיל. עי' לקמן בפרק העוסק בדרכי הבדיקה], ולאחר מיכן לשוטפם במים ולאוכלם לאלתר. אולם אסור להשרות ירקות עלים במים כדי שהחרקים יצופו, כיון שעובר בזה משום בורר. ובסתם ירקות שאינו יודע בבירור אם יש בהם חרקים, ראה מה שכתבנו בהערה⁹.

8. עיקר ההיתר הוא כיון שהדחה נחשבת כדרך אכילה ולא דרך ברירה, ודין זה נתבאר באריכות בספרי רבותינו האחרונים, ועיקר הנידון נלמד מהנפסק בשו"ע שיט סעי' ח, שאין שורין הכרשינין ולא שפין ביד דהוי כבורר, ובמשנ"ב ס"ק כט ובביאה"ל יצא לדון שמשום זה אסור להדיח פירות וירקות בשבת. אולם בספר לוית חן למו"ר הראש"ל הגרע"י שליט"א בסי' שיט אות נב האריך להוכיח שהעיקר להלכה שמותר לכתחילה להדיח פירות וירקות לשוטפם מהלכלוך כדי לאוכלם לאלתר. ורק להשרות בכלי של מים על מנת שהעפר ירד למטה בכה"ג אסור משום בורר, וזהו דין דכרשינין. עי"ש. וכן הוכיח בארוכה בספר מנוחת אהבה ח"ב פ"ז סעי' כ. וראה עוד מש"כ להתיר בספר אגרות משה חאו"ח סי' קכה. ועי"ע בשו"ת שבט הלוי חאו"ח סו"ס נב שאם יש עליהם פסולת יש להחמיר ורק לנקיותא מותר. וכ"כ להתיר בספר קצות השולחן (ח"ה קכה, בדי השולחן אות טז). וראה עוד מאמר מו"ר הראש"ל הגרע"י שליט"א בירחון אור תורה חשון תשמ"ב, שחזר וחיזק את ההיתר והוסיף שאף ענבים שאינו יכול לשוטפם ביד, מותר ליתנם לכלי לשוטפם כדי לאכול לאלתר.

9. הנה הניעור מותר, כל שאוחז בידו את האוכל ומסלק את הפסולת, וכדרך שהתירו בגרעיני הפירות, כגון באבטיח וכיו"ב, וכמ"ש בבא"ח שנה ב' פרשת בשלח אות ז. וכ"כ במנוחת אהבה ח"ב פ"ז הערה 62, ועי' עוד בילקו"י סי' שיט סעי' סג ובהערה שם. אלא שהניעור יכול להועיל רק במקרים מסוימים מאד וראה לקמן פרק יא. ואמנם היכא שזה מועיל, לאחר הניעור מותר לשטוף תחת הברז, להסיר הלכלוך כגון חרקים מתים. אך להשרות במים כדי שהחרקים יצופו אסור דהוי"ל מעשה ברירה, וכמבואר בהערה הקודמת. אולם אסור להשרות את עלי הירקות בשבת, משום איסור בורר. אלא שלכאורה יש מקום לדון ולהתיר השרייה במים בשבת של ירקות הנגועים, וזאת בצירוף כמה

י. ירקות ופירות שנקיים בדרך כלל מלכלוך, וכן נקיים בדרך כלל מחרקים [כגון ירקות המוחזקים ללא תולעים], החושש לנקיותא [מחמת ריסוס וכיו"ב] ורוצה להשרות את הירקות או הפירות עם מעט חומר המפיג את החומר המסוכן, מותר לעשות כן בשבת¹⁰.

ספיקות, שאמנם אם קיימים בוודאות חרקים חיים, והם ימותו, אי"כ הוא עובר משום איסור נטילת נשמה בשבת, ואסור. אלא שכל זה אם ברור לנו שיש חרקים חיים בירק שאסור להשרות, כיון שהמים ובפרט אם זה עם חומר כגון אמה וכיו"ב שברור שהחרקים ימותו. אולם אם לא ראינו חרקים, אם כן יתכן שהירק נקי מחרקים, ואת"ל שהוא נגוע, שמא החרקים מתו, כמו שמצוי הרבה עקב הריסוס, ואין כאן איסור של נטילת נשמה, וגם אם תאמר שיש חרקים חיים, אין וודאות שהם ימותו [שהרי הם לא מתים מיד, וכיון שישפוך אח"כ את המים יתכן שהחרקים יוסיפו לחיות, וראה דוגמאות בפרק י' בסקירה האנטמולוגית], ואף אם הם ימותו הרי אין כוונתו להורגם אלא להסירם מעל העלה, ואי"כ אין זה פסיק רישא והוא גם דבר שאינו מתכוין, ומותר. אמנם ראיתי בשש"כ (שם בסוף הסעיף) שכתב בפשיטות לאיסור. [אלא שברור שדבריו הם בירקות עלים רגילים, שהחרקים מצויים בהם ביותר, ואין ספק שיש בהם חרקים, אבל בירקות עלים הגדלים בחממות תחת פיקוח והם בחזקת נקיים מחרקים, לא יהיה אלא ספק, ומותר וכאמור]. ולכן כל שעשה פעולה להוריד את החרקים, כגון אם ינער את עלי הכוסברה באופן ובצורה המועילה להסרת חרקים, ושוב רוצה לשטוף במים אף עם חומר, יהיה מותר. וראה עוד מ"ש בהלכה הבאה.

¹⁰ כמבואר לעיל אין כאן כל חשש של נטילת נשמה וק"ו בירקות שהם בחזקת נקיים מחרקים, ואין צריך לחשוש למיעוט שאינו מצוי [ראה לעיל פ"ז סעי' יח, ולקמן בנספח ב], ולכן מותר לכתחילה להשרות ירקות אלו במים אף עם חומר. והנה כידוע מסיבות בריאותיות ראוי תמיד להשרות ירקות ופירות קודם אכילתם, ובפרט ירקות שמרוססים הרבה, כגון תות שדה וירקות עלים וכיו"ב, ובמים לבד אין התועלת מרובה, ולכן קיימים חומרים מיוחדים שמועילים לשטיפת הירקות כגון "סטרילי" וכיו"ב, ולכן להלכה אף בשבת, הרוצה לאכול מירקות אלו מותר לו להשרות ירקות אלו בחומר, ואין כאן כל חשש של ברירה, כיון

יא. פירות שיש על גבי הקליפה שלהם חרקים [כגון כנימות ע"ג הפירות השונים - ראה לקמן פרק י בערכם], אין בהסרתם בשבת משום בורר, כיון שהכנימות ניכרות בבירור¹¹.

יב. ירקות עלים, שהעלים הנגועים הם בעיקר העלים החיצוניים, מותר להסיר את העלים החיצוניים ולזורקם, ואין בזה משום בורר. אולם אם כבר הפריד את כל העלים, והם מונחים לפניו, אסור לקחת את העלים שאינם ראויים ולזורקם, אלא יקח את העלים הטובים מבין הרעים, ויאכלם מיד וכדין כל בורר אוכל מתוך פסולת¹².

יג. חרק שנפל לתוך משקה, כיון שהוא ניכר ואינו מעורב יחד עם המשקה אין בזה משום בורר, ומעיקר הדין מותר ליטלו ביד או בכף ולזורקו, אולם כיון שיש החולקים בזה, ראוי להוציא את החרק בכף יחד עם מעט מן המשקה. או

שאינו מפריד משהו ממשי מהפרי, ואף דרך אכילתו היא בכך. וראה לקמן סעיף טו. ואין לחשוש שמא יש מעט חרקים והם יצופו, כיון שאין כוונתו לחרקים ומבחינה הלכתית כיון שאין בהם מיעוט המצוי אינם חייבים בבדיקה, ועיקר ההשריה היא לנקיותא. \

11. כיון שהיא ניכרת בפני"ע ומונחת בנפרד ע"ג התפוז, ודינו כמו שנתבאר לעיל הערה 7. וכ"כ בסי' ששי"כ שם סעי' לו. ובספר בדיקת המזון כהלכה פי"א הערה 6 הוסיף משם הגר"נ קרליץ שליט"א, שמותר לחתוך תפוז וכיו"ב, ואינו צריך לחשוש שמא יחתוך את הכנימה לשתיים. ע"ש.

12. דין זה נתבאר בשיורי ברכה באו"ח (ברכ"י שיט, סק"א), בא"ח (שם אות ו), ובביאה"ל ריש סי' שיט. וכ"ז דלא כמאמר מרדכי שהחמיר להכניס ידיו פנימה ולהוציא הטובים, שאין דרך אכילה בצורה כזאת, ועי' ילקו"י (שם עמ' שכד) מה שהביא בשם מו"ר הראש"ל שליט"א, שכן העיקר הלכה למעשה. אולם כשהם מופרדים מהקלח יש בהפרדת הטובים מהרעים איסור ברירה, ולכן יקח את הטובים ויניח את הרעים, וכ"ז כשכוונתו לאכול מיד, ועי' בילקו"י שם שכתב שכן עיקר הלכה ודלא כדעת האגלי טל ס"ז שהתיר לברור הטובים אף כדי לאכול אחרי כמה שעות. ע"ש.

שיטה את הכוס וישפוך מעט מן המשקה יחד עם הזבוב. ומותר לנשוף על הזבוב כדי שיתקרב לצדי הכוס, וישפוך אותו עם מעט משקה, ואין בזה משום בורר ולא משום זורה¹³.

יד. מי שמונחים לפניו קטניות או פירות יבשים שחייבים בדיקה, נוטל כל פרי ובודקו, ואם מצא פרי נגוע מסירו. וכן אם החל באכילת ירק או פרי, ולפתע מצא נגיעות בחלק מן הפרי, מותר להסיר חלק נגוע זה של הפרי, ולהמשיך באכילת החלק הנקי. אולם אסור לבדוק כמות של קטניות או פירות יבשים ולהשאיר את הנקיים ולהסיר את הנגועים, כיון שיש באופן זה משום בורר¹⁴.

טז. ביום טוב שהותרה מלאכת "אוכל נפש", מותר להשרות קטניות במים על מנת שיתפחו כדי שיוכל לבודקם כראוי. ולאחר ההשריה יבדוק כל קטנית, ויסיר את הנגועים מן הטובים, כלומר שיברור פסולת מתוך אוכל, כדי למעט בטיחה, וכיון שבדרך כלל הנגועים הם המעט, על כן יעשה כאמור¹⁵.

13. לעיל בהערה 7 הבאנו את דברי המהריט"ץ להתיר בזה כיון שהזבוב ניכר, ושהסכים לדבריו מרן הרחיד"א. וכ"כ להתיר בספר עץ חיים למהרי"י חאגיז בהקדמה למס' שבת מלאכת בורר אות ז. אלא שהט"ז בסי' שיט ס"ק יג אסר להוציא את הזבוב לבד, אלא עם מעט משקה וחששו הוא משום בורר. ואת דברי הט"ז להחמיר הביאו הרב חיי אדם (כלל טז אות יב) והמשנ"ב שיט ס"ק סא, וע"ע בחזו"א או"ח סי' נג שהביא בתחילת דבריו את דברי הט"ז וכתב שדברי המהריט"ץ אמת, שאין בזה ברירה, אלא שכתב להחמיר כדברי הט"ז מחמת היין שמטפח ע"ג הזבוב, שכשמסירו מן היין הרי שמפריד את היין שבזבוב משאר היין, וזה פסולת מאוכל, ולכן אם מוציא עוד יין עם הזבוב אין כאן פסולת מתוך אוכל. עכ"ד. והנה הגם שהעיקר להתיר כדעת המהריט"ץ, וכן המנהג, וכמו שהעיד הרב חיד"א, מ"מ כיון שבנקל אפשר להוציא גם מעט משקה, ראוי לעשות כן לכתחילה. וכ"כ בילקו"י שם עמ' רפז, ובספר מנוח"א שם פ"ז סעי' לב. ומה שכתבנו שמותר לנשוף על הזבוב, כ"כ בילקו"י שם עמ' רפט, שאין בזה משום זורה, ודלא כמו שהסתפק בזה בספר טל אורות. עיי"ש.

14. שכל שאינו מתכוין לברור אלא לוקח מכל הבא ליד, ואם נמצא נגוע הרי הוא משליכו, אין בזה איסור בורר. וכ"כ בשש"כ ח"א פ"א ס"ה, וכ"כ בילקו"י שם עמ' שט"ז. ועוד ביארו שם שמותר לחתוך את החלק הנגוע לאחר שהחל באכילת הפרי. עיי"ש. אולם באופן שמפריד בין הטובים לרעים הוי בורר ואסור.

טז. אסור לנפות קמה ביום טוב, ואף על ידי שינוי לא התירו, כיון שיכול לעשות זאת מערב יום טוב. אולם אם כבר ניפה את הקמה בערב יום טוב, ורוצה לשוב ולנפות פעם נוספת, מותר לנפות ביום טוב ע"י שינוי, וע"י הערה¹⁶.

15. הנה ביו"ט התירו לברור לצורך יו"ט אף שזה לא לצורך מיידי, ואף אם יכל לברור מעיו"ט, וכ"פ בשו"ע סי' תקי ס"ב ובמשנ"ב ובכה"ח שם. וכיון שביו"ט צריך למעט בטרחא, לכן במידה והנגועים הם פחות [וכך זה בדרך כלל], יש להסיר הפסולת מתוך האוכל. וכ"פ בשו"ע שם. [אלא שלא התירו לברור אלא ביד ולא בכלי]. אמנם להשרות ביו"ט על מנת שיצופו המתולעים נחלקו בזה במשנה במס' ביצה פ"א מ"ח, שדעת ת"ק לאסור ודעת ר"ג להתיר, והרע"ב פסק כת"ק, והתפא"י ביכין אות מט פסק כר"ג. וע"י בשש"כ ח"א פ"ד ס"ה בהערה כ, הביא משם מו"ר הגרשז"א זצ"ל, שאפשר שת"ק לא אסר אלא בעפר שהדרך לברור לימים מרובים, אולם בקטניות כיון שרגילים לברור לפני בישול אין בזה משום בורר. וצ"ע. עכ"ד. ואמנם נראה שכ"פ מודו שכפי הנהוג היום שמשרים את השעועית והחומוס במים כדי שיתפחו ויהיה קל לבדוק, השריה למטרה זו לכו"ע מותר, ואם יצופו המתולעות מאליהם לית לן בה.

16. כן פסק בשו"ע סי' תקו סעי' ב. והטעם שהיא מלאכה הנעשית לזמן. וטעם זה הובא בר"ן. וביש"ש כתב שהטעם משום שלא התירו אלא מלישה ואילך. וע"י כה"ח אות ח. ומש"כ שאף בשינוי אסור כ"ה בשו"ע שם. ואם כבר ניפה את הקמה, ורוצה לנפות שוב שתהא הפת נאה יותר, מותר ע"י שינוי, כגון שינפה על השולחן ולא לתוך עריבה. ואם ניפה בעיו"ט ושוב נפל קיסם, מותר לנפות אף בלא שינוי, וכ"ז נפסק בשו"ע שם. ואמנם דעת הבי"ח שאף בנפל צרור אסור בלא שינוי, אלא שהעיקר להלכה כדעת מרן השו"ע. והקיסם שנפל, י"א דוקא אם נפל ביו"ט, שלא היה אפשר לנפות, אולם אם נפל בעיו"ט כיון שיכל לנפות מבעו"י צריך לשנות, ויש חולקים, וראה בכה"ח שם אות י-יא. והנה הנידון היה בזמנם על הסובין המעורב בקמח וע"ז חששו משום ברירה, והנה בכה"ח אות טז הביא משם המג"א שבקמח שלנו שכבר נרקד בריחיים ואין שום סובין אפשר דשרי לרקדו פעם נוספת. ובמציאות של ימינו שמנפים את הקמח היטב בטחנות קמה, ואין בו חשש סובין, אלא שהניפוי הוא מחשש חרקים, ואם יקח אדם מיד את הקמח לאחר

הרב דוד אביטן / העורך

מעזת מעשר שני שקנו בהם דבר מאכל ללא רשות הבעלים

בעקבות שאלה שהגיעה למכון למצוות התלויות בארץ, באדם החזיק בביתו מטבע של מעשר שני, ואחד מילדיו ללא ידיעתו נטל את המטבע וקנה בו דבר מאכל, ושאל מה עליו לעשות.

א. בפשוטו נראה שמכיון שבעל הבית לא נתן רשות לילד להשתמש במטבע, לא חל כלל קדושת מעשר שני על המאכל שקנה הילד, ולא יצא המטבע לחולין, וה"ה בקדושתו בכל מקום שהוא. הגם שלדעת התוס' בקידושין נ"ו ע"א ד"ה מתקיף, בדברי הר"ר מאיר שם, מבואר דבסוגיית דצנועין הוה מהני חילול מעש"ש עבור חבירו מדין זכיה, בכל הנלקט, אילולי דהוי כגזל ולא נתיאשו הבעלים, דהגזלן אינו יכול לחלל כיון שאינו שלו, לכן גם הצנועין לא יכלו לחלל, דכל שהבעלים לא מצי עביד לא מצי משוי שליח, אבל בעלמא שפיר יכול אדם לחלל עמש"ש של חבירו שלא מדעתו מדין זכיה, דזכיה מדין שליחות היא. ע"ש. הרי דעת התוס' בב"ק דף ס"ח ע"ב, שאין יכול לחלל שלא מדעתו. וכתבתי בזה במקו"א. ומ"מ פשוט דלכו"ע צריך כוונה לחלל.

וגם לפי מ"ש בחידושי רבינו חיים הלוי בהל' מעש"ש פ"ח ה"ז, דמעשר שני מתחלל דרך מקח, פשוט דהיינו כשיש דעת ורצון לחלל, רק דס"ל דעצם המקח הוא העושה חילול. אבל כשאין כוונתו לחלל כלל, וחושב שיש לפניו מעות חולין, ודאי לא מהני. כל שכן דהכא המעות אינם שלו. ועי' במנחת שלמה

הטחינה והניפוי שנעשה בטחנה אינו צריך לנפות שוב, ויכול לאפות מיד. אלא מכיון שהקמח שוהה בטחנה כמה ימים לפני שיווק, וכן לאחר מיכן שוהה אצל הסוחרים עד כמה ימים, וכידוע שלאחר כיממה בטמפי' רגילות, ולאחר כמה שעות בטמפי' חריגות של חום, הביצים מתפתחים והזחלים בוקעים, לכן אנחנו מחייבים ניפוי נוסף. וכמו כן אם אדם ניפה כבר את הקמח, ושוב הניחו שלא בקירור, ויש חשש שהתפתחו בו תולעים, אנו מחייבים שוב לנפות את הקמח. אלא שלכאורה הוי כנפל בו צרור, שראינו לעיל שמותר לנפות ביו"ט, והגם שאפשר שהחרק נכנס לפני יו"ט, מ"מ ע"י שינוי מותר לכו"ע, כנלענ"ד. ועוד צריך להתיישב בזה הלכה למעשה.

ח"א ריש סי' ס"ג שהביא שהאו"ש חולק על הגר"ח בזה, וסובר דאינו דרך מקח. וע"ש גם וסי' ס"ז אות ד', מ"ש בדברי הגר"ח בזה.

זלפי מה שאכתוב להלן בשם המנחת פתים, דכל שבעל החנות לא ידע שהמעות הם מעשר, לא מהני כלל החילול גם אם הבעלים עצמם היו הקונים וכוונתם לחלל, דחילול מעש"ש אינו אלא דרך חילול, ולא דרך קנין (דלא כהגר"ח הנ"ל), וצריך שיעשה מדעת המוכר בעל הפירות ושיתן דעתו לחלל. וא"כ כל שלא ידע המוכר בשעת החילול, אפי' שידע אח"כ וניחא ליה, נראה דהוי כיאוש שלא מדעת, דלא הוי הוי יאוש. ודוק.

ב. ומה שכתב הרמב"ם הל' מעילה פ"ז ה"ה: "השולח פרוטה ביד שלוחו לקנות לו בה חפץ ונזכר בעל הבית כו'. נזכר אף השליח וכו'. הודיעו לחנוני שפרוטה שנתנו לו הקדש, שלשתן פטורין, ונתפס המקח להקדש". וכתב המל"מ, דמ"ש הרמב"ם שנתפס המקח להקדש מקורו בתוספתא פ"ב דמעילה, וכתב "והדין מצד עצמו פלא בעיני. וצ"ע". לענ"ד כוונתו להקשות, ממה נפשך, אמאי נתפס המקח להקדש, הרי לא להקדש עשה הקנין, ומהיכי תיתי דיקנה להקדש. ומצד שני, אם החפץ קנוי להקדש, אמאי הוי מעילה, ורק קרבן הוא דליכא משום דהוי מזיד.

וראייתי במנחת פתים בחו"מ סי' מ"ז דף ג' ע"ג ובמתן בסתר במעילה כ"א ע"ב, שכתבו דלכן נקנה להקדש, כיון שמדובר בשהודיעו לחנוני שהמעות הם של הקדש, וחנוני כיון בדעתו לקנות להקדש. והוסיף שם המנחת פתים, דלכן כתב הרמב"ם דין זה דווקא בשהודיעו לחנוני, דאי לא, גם אם בעל הבית ידע והייתה כוונתו לקנות להקדש, ולחלל המעות על המקח, לא מהני, כיון שהחנוני לא ידע, והחפץ הוא של החנוני, ואי אפשר לבעל הבית לחלל על חפצו של חנוני שלא מדעתו, ודווקא כשהמוכר יודע שהמעות הם של הקדש, אז שפיר מתחללים המעות על החפץ.

וזגם דפליגי ר' יוחנן ור' אלעזר בסוכה מ' ע"ב, אי שביעית מתחללת דרך מקח או גם דרך חילול, ומייתי ראיה לדעת ר' יוחנן דמהני דרך מקח ופלוגתא דרבנן ור' מאיר דתניא אחד שביעית וא' מעש"ש מתחללין על בהמה כו'. ע"ש. לא מייתי אלא ראיה דמהני דרך חילול, ולא דמהני חילול שביעית מעש"ש דרך מקח, אלא דבשביעית פשיטא לכולהו דמהני דרך מקח, ומייתי ראיה דמהני נמי דרך חילול. אבל גבי מעש"ש לא מצינו דמהני דרך מקח. ע"ש.

שוב ראיתי בערוך לנר בסוגיית זו, שהביא קושיית הכפות תמרים, שהרי הסיוע לר' יוחנן הוא מדקאמר לשון חילול, והרי ר' יוחנן ס"ל דגם דרך מקח מהני בשביעית. ותירץ הכפ"ת, דדבי מעש"ש לא שייך אלא לשון חילול ולא לשון מקח. וזה כדברינו הנ"ל. והקשה על דבריו הערוך לנר, דהא מסקנת הגמ' דמעשר שני הינו דמי מעש"ש, דמעש"ש ממש אינו מתחלל אלא על כסף, ולהמסקנה דבדמי מעש"ש מיירי, שפיר יוצא לחולין דרך מקח, דכתיב ונתת הכסף בכל אשר תאווה נפשך, דהיינו דרך מקח. ע"ש בדבריו. ונראה ליישב, דדעת הכפות תמרים כדעת המנחת פתים הנ"ל, דאין הכי נמי גם בדמי מעשר שני בעינן דרך חילול דווקא, דבעינן דעת המוכר, ושהוא יעשה החילול. ודוק.

זלפי זה כל שכן הוא בנדון דידן שגם קונה וגם המוכר לא ידעו שהמעות הם של מעשר שני, ולא כיונו לחלל את קדושת המעשר על החפץ, ודאי דלא פקע כלל קדושת מעשר שני מן המטבע.

ג. ולכאורה דין המטבע הזה כדין מטבע של מעשר שני שנתערב, דמבואר במשנה במעשר שני פ"ב מ"ו: "סלע של מעשר שני ושל חולין שנתערבו, מביא בסלע מעות ואומר סלע של מעשר שני בכל מקום שהוא מחוללת על מעות

האלו". ומובא ברמב"ם בהל' מעש"ש פ"ו ה"ב.

וזנזה בהל' מעילה שם פ"ז ה"ו כתב הרמב"ם: וכיצד יעשה כדי להציל החנוני מן החטא, עד שיהיה מותר להשתמש בכל המעות, נוטל פרוטה של חולין או כלי כל שהוא ואומר פרוטה של הקדש בכל מקום שהיא מחוללת על זה, ותעשה אותה פרוטה או הכלי הקדש, ויותר החנוני להשתמש בכל המעות. וכן פרוטה של הקדש שנתערבה בכל הכיס או שאמר פרוטה בכיס זה הקדש, מחלל אותה ואחר כך ישתמש בכיס, ואם הוציא ולא חילל לא מעל עד שיוציא את כל הכיס.

וזחטעם שלא בטל המטבע ברוב, כתבו מהר"י קורקוס והכס"מ שם שהוא משום דהוי דבר שיש לו מתירין, אי נמי מטבע חשיב ולא בטיל. וב' תירוצים אלו הם מקורם בד' התוס' במעילה כ"א ע"ב ד"ה פרוטה. אלא שאת התירוף הראשון דחו התוס', דליכא למימר דהוי דבר שיש לו מתירין, דדבר שיש לו מתירין אינו אלא דרבנן. ע"ש. ומבואר דס"ל דהא דמטבע לא בטיל דאורייתא הוא. והוא תמוה לכאור', דדבר חשוב דאינו בטל מדרבנן הוא. וכבר העיר בזה המשנה למלך שם ואחרונים רבים. ואכמ"ל.

עוד כתב שם המל"מ, דהא דאמרי' דמטבע חשיב ולא בטיל היינו דווקא כשאתחזק איסורא בתערובת, אבל כשלא אתחזק איסורא אלא שאנו מסופקים אם מעות אלו הם של הקדש או של חולין, בכה"ג לא אמרי' מטבע חשוב ולא בטיל, אלא אזלי' בתר רובא ואמרי' כל דפריש מרובא פריש. והביא כמה ראיות לזה. ומבואר בדבריו שגם בדבר שיש לו מתירין בכה"ג אזלי' בתר רובא, כמו שהוכיח שם מתשו' הרא"ש גבי ספק חדש. ע"ש. ועמ"ש גם באוצר התשובות דיני חדש עמ' קי"ז. ע"ש.

זלפי"ז היה נראה דכיון שכעת כששאל השואל מסתמא כבר עבר המטבע מיד אל יד, ואין ידוע מקומו, ובטל הוא ברוב, ואין צריך לחלל כלל. דכיון שאין לפנינו תערובת אין דין חילול. והתוספתא דמעשר שני הנ"ל מיירי דווקא כשנתערבו והם לפנינו, אבל אם אין התערובת ידועה אפי' חילול אין צריך, דבכה"ג אזלי' בתר רובא. ולא מסתבר כלל לומר שכיון שמ"מ יש בעולם מטבע של מעשר שני צריך לחלל. זה אינו, דמסתבר שבכה"ג שפיר חשיב ביטול גמור, כיון שאין ולא שייך בנדו"ד הדין של מטבע חשיב ולא בטיל. ודוק.

ומה שכתב הרמב"ם בהלכות מעשר שני פ"ז ה"כ: "האוכל מעש"ש בתורת חולין אפילו במזיד, אם פירות המעשר עצמן אכל יציא ידי שמים, ואם כסף מעשר אכל יחזרו דמים למקומם ויעלו ויאכלו בירושלים, או יאכל כנגדן בירושלים אם אין יכול להחזיר את הדמים". המובן ש"כסף מעשר אכל" פירושו שקנה בכסף מעשר בתורת חולין. וכן פירש ברבד"ז שם. ומה שהשיגו בדרך אמונה שם בבאה"ל, למה המוכר צריך להחזיר את המעות, מה פשעו וכו'. הבין שכוונת הרדב"ז שהמוכר ידע שבעל המעות לוקח במעות מעש"ש. וזה אינו, אלא כוונת הרדב"ז שהמוכר לא ידע, ולא חל המקח כלל, כמ"ש המנחת פתים הנ"ל.

זאת ועוד, איני יודע מנ"ל דהחנוני צריך להפסיד בזה, דמה שצריך להחזיר הדמים הוא משום שלא נתפס המקח כלל, והמעות אינם של המוכר, אלא מעות מעשר הם כשהיו, וע"כ המקח בטל. וברור שאם כבר אכל הלוקח את המקח צריך לשלם מעות אחרים מביתו. וזה פשוט.

ונראה לענ"ד דעד כאן לא צריך המוכר להחזיר את הדמים אלא כשהם עדיין ברשותו, ועומדים בעין, אבל אם נתערבו וכבר העביר אותם לאחרים, אינו צריך לתת דמים אחרים תמורתם, דהחיוב כאן אינו מתורת שויות ממוני גבן, אלא מתורת כסף מעשר שני שאינו שלו, דכיון שלא חל המקח, כמשנ"ת,

נמצא דהמעות אינם של החנוני. ובשלמא אי אתנהו בעין שפיר הדרי, אבל אם נתערבו באחרים ויצאו מרשותו של החנוני נראה שאין אחריותו עליהם.

שוב ראיתי בר"ש סיריליאו במעש"ש פ"א ה"א, ששם הוא מקור הדין, שכתב וז"ל: "ויחזרו מעות למקומן, כלומר ישלם מה שאכל למוכר, ויתן לו המוכר הדמים עצמן אם לא נתערבו לו ויאכלם בירושלים וכו' וכ"כ הרמב"ם" וכו'. ע"ש. והוא כמו שכתבנו בס"ד.

נמצא לפי"ז בנדו"ד, אם נאמר שנתפס המקח, הא מבואר ברמב"ם שהאוכל מעשר שני חוץ לירושלים יצא ידי שמים [וע"ש בנו"כ, מ"ש על מ"ש הירושלמי יצעק לשמים]. ולקושטא דמילתא, דלא נתפס המקח, כמשנ"ת, הרי כבר יצאו המעות מרשות החנוני, לא שייך בחזרה.

ד. אמנם הרי כתב הרמב"ם שם: "או יאכל כנגדם בירושלים אם אינו יכול להחזיר את הדמים", וא"כ י"ל דהכא נמי יהיה חייב להפריש תמורתם מטבע אחר ולהקדישו. ובירושלמי שם במעש"ש פ"א ה"א נחלקו רשב"ג ורבי אם בשוגג יצעק לשמים (יבקש מחילה, אבל לא חייב לאכול כנגדם. הרש"ס), או גם בשוגג יחזרו מעות למקומם. ונחלקו בירושלמי שם הלכה כמאן. ע"ש. ומלשון הרמב"ם משמע שבדמים גם בשוגג יאכל כנגדם. וכ"כ להדיא הרדב"ז והרש"ס. וכתב הרש"ס שהטעם הוא משום קנס, דבדמים לא הוה ליה למטעי, טפי מבפירות.

זא"כ הגם שהיה שוגג בנדו"ד, מכל מקום משום קנס חייב להפריש מטבע אחר למעשר, תמורת המטבע שאבד. ולא בתורת חילול, דאין לו חילול למטבע הראשון שכבר אבד ובטל ברוב כנ"ל, אלא בתורת קנס. והגם שהיה מקום לומר דבזמן הזה דלאיבוד אזל ליכא קנסא, מ"מ כיון שלא מצאתי מי שכ"כ, נראה שראוי להפריש, כמ"ש.

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
 רב איזורי במועצה איזורית גזר
 ויר"ר המכון למצוות התלויות בארץ

אצות ים – נגיעותם בתרקים

מסעדות יוקרה רבות מתפארות בתפריט מהודר של "סושי" מסוגים שונים.

מאכל הסושי הוא מאכל יפני ידוע, שמורכב מאורז או דג שמשמשים כמילוי לדפי "נורי" שהם עשויים מאצות ים, האצות המשמשות לסושי הם לאחר ייבוש בדרך כלל DRIED SEAWEED.

אצות ים הם סוג של צמחים הגדלים במים, והם נמכרים למאכל כסוגים שונים של צמחים, ידועים יותר סוגי האצות: "וואקמה" [Wakame] – אצה זו נמכרת כבלילה של צמחים בעלי בעלים רחבים. "קומבו" [Kombu] – אצה זו נמכרת כעלים רחבים וגדולים מאד. או בצורה של קומבו מגורד. "הישיקי" [Hijiki] – נמכר כאצות דקות כעין חוטים דקים. כמו"כ יש בשוק אצות ים טחונים בתוך קופסאות קטנות. [בדר"כ זה טחינה של נורי שנפסל משיווק עקב חורים גדולים או תוצרת סוג ב וכיו"ב].

בבדיקה שנעשתה בשנה האחרונה במעבדה שע"י המכון למצוות התלויות בארץ, הן כאן בארץ ישראל בתוצרת שהגיעה מיפן או מקוריאה, והן בבדיקות שנעשו לפני כשבועיים במפעלים בטוקיו על ידי, נמצאו בינות לעלים חרקי מים רבים כגון סרטנים למיניהם או שאר תולעי מים.

וכל זה יש לציין הגם שלטענת בעלי המפעלים במקום, המיון הקפדני שהם עושים אמור למנוע מהחרקים לעבור [בפרט בשימוש במפעלים המתקדמים באמצעות קרני לייזר שאמורים להסיר כל אצה נגועה], אלא שבפועל לאחר שנבדקה התוצרת שיצאה לאחר המיון נמצאה נגועה בכמות מרובה של חרקי מים.

בפגישה מיוחדת שערכתי עם הגורם המקצועי הבקי ביותר בעולם באצות

ים, פרופסור משאירו נוטויה, מאונברסיטת טוקיו, בלשכתו שבאונברסיטה, ניסה הפרופ' להמעיט בקיום המימצאים, והפגין בטחון מוחלט כי הנקיונות במפעלים מורידים כל חשש להישארות חרקים. אולם לאחר לחץ ולאחר שהראתי לו נתונים בפועל, העדיף הפרופסור המכובד למלא פיו מים, ומתוך דבריו נשמע שאין כל כך רלוונטיות להסיר בעלי חיים אלו.

להכרה כללית של חרקי מים אקדים את הדברים הבאים:

בממלכת הים חיים אלפי מינים של בעלי חיים זעירים שונים, גודלם נע בין מיקרון [אלפית המילימטר] לכמה ס"מ. הם חיים הן בימים ואגמים והן במים מתוקים. כמו כן חיים בים סרטנים מסוגים שונים. החיים הזעירים הללו ניזונים מסרטנים ירודים ודגיגים קטנים [שמשמשים לאחר מיכן מאכל לדגים, וכך אנו מוצאים את היצורים הללו בחלל מעי הדגים או בכבד של הדגים]. עלקות חד פונקאיות [Monogenea] הן בעיקר טפילי חוץ [אכסו-פרזיטיים] כלומר טפילים הנדבקים לחלקיו החיצוניים של הפונדקאי. [קיימים דגים כגון השפתון עינוני, שבצעירותו הוא משמש "נקאי" כלומר מסיר טפילי עור מגופם של דגים אחרים]. את העלקות הללו ניתן לראות על הזימים של דגי האמנון ואף לעיתים על הקיפון [בורי], וכן על דגי הדקר. בנוסף חיים במים קבוצות שונות של תולעים הן התולעים הנימיות שמחלקה מרכזית בקבוצה זו היא מחלקת הנימטודות, נימטודות אלו חיים גם במעי האדם. (נימטודות נוספות יש שנטפלות לשורשי הצמחים וכגון לחצילים, העגבניה ועוד, ושמן "נימטודות השורשים"). בנוסף קיימת קבוצה נוספת של תולעי הפרקים שבה יש שש מחלקות של סוגים שונים. התפתחות התולעים בים היא בדרך של גלגול, ואילו החיים במים מתוקים ההתפתחות היא ישרה. אחת המחלקות בקבוצה זו הם התולעים הרבזיפיות, שלהבדיל מהתולעים הדלזיפיות השוכנים במים מתוקים, התולעים הרבזיפיות שוכנים בים, בין הייתר ניתן למוצאם על עלעלי אצות ים [ניתן להבחין בסלילים לבנים שגודלם עד 3 מ"מ – ראה בפרק הבא כיצד להמנע מאכילת שרצים באכילת אצות ים]. קבוצת התולעים הרבזיפיות היא כוללת

בתוכה מאות מינים שונים כשגודלם נע בין 1-2 מ"מ לבוגרים עד כדי 30-40 ס"מ [שייכים בעיקר למשפחת הנראיסיים ומצויים הרבה על ובין אצות הים ובעיקר נראים האצות שאורכו עד 7 ס"מ]. כמו כן חיים בים תולעים וסרטנים השייכים למערכת פרוקי הרגלים, החיים במים ושייכים למערכת זו הם נושמים בעזרת זימים, לקבוצה זו שייכת מחלקת סרטנים שלה 4 בנות מחלקה הזימרגליים, הצדפוניות, השטרגליים והזיפרגליים. לבת מחלקת השטרגליים שהם סרטנים זעירים וחסרי שריון, מצויים טפילים רבים הנטפלים לדגים הן כאכסו-פריזיטים [טפילי חוץ] והן כאנדרו-פריזיטים [טפילי פנים], והם חיים הן בים והן במים מתוקים, הידועים שבהם הם הלרניאה, והארגולוס. לבת מחלקה נוספת של הסרטנים העילאיים, שייכות 4 סדרות של סרטנים כשאחת מהן היא סדרת "שווי הרגליים" [=ISOPODA]. מינים רבים מסוג זה שהם בעלי צבעים מגוונים, חיים בין אצות הים. ויש מינים שחיים אף במים מתוקים. סדרה נוספת ממחלקה זו היא סדרת הקפזרגליים, שאף הם חיים בין אצות ים.

כפי הנראה בתמונות המצורפות [ראה בגב החוברת], רואים בבירור את הסרטנים למיניהם על גבי האצות. בדרך כלל הם תפוסים מעט בעלים ולא מעבר לזה, ולכן לאחר ריכוך העלים בקערה עם מים למשך כעשר דקות הם מרפים את האחיזה לגמרי, ואז יש לשוטפם ולהסירם לחלוטין, בצורה המבוארת לקמן אודות כל סוג וסוג לפי צורתו.

צורת הבדיקה מחרקים:

זואקאמה: הפרדת העלים זה מזה. השרייית כמות קטנה של אצות בקערה עם מים ומעט חומר [כגון סטרילי] למשך כעשר דקות. לאחר מיכן יש לשטוף כל אצה תחת ברד מים, ובפרט להקפיד תחת הקפלים של האצה. ותוך כדי שטיפה להתבונן שלא נותר על האצות כל מימצא מחשיד.

קומנו – עלים רחבים: יש להעביר את תהליך הניקוי כמו בוואקאמה.

קומנו מגורד/ הישיקי: יש להניח כמות קטנה של העלים על גבי משטח כהה,

ולהתבונן שאין חרקים או גוף זר כלשהוא. לאחר מיכן להשרות במים עם מעט חומר למשך כ 15 דקות. ולאחמ"כ לשטוף כמות קטנה תחת ברז מים.

אבקת אצות: במידה והם טחונים גס, אין להשתמש בהם כלל. במידה והם טחונים דק מאד, אפשר להשתמש ללא בדיקה.

אצות נורי – דפים: הליך עשיית הדפים היא כדלהלן: האצות עוברות שטיפה ומיון, לאחר מיכן נכנסים לתוך מגשים, המגשים עוברים בתוך מיתקן כעין תנור - הזורק אור חם על האצות ומייבש אותם לחלוטין, עד שנוצרת שכבה דקה מאד של האצות, והם נראים כעין דפים. משם הדפים עוברים תחת עין אלקטרונית המזהה דפים פגועים או עם חורים וכיו"ב, חומר פגום מושלך החוצה ונכנס לטחינה עבור אבקת אצות. מהנסיון אנו למדים שהעין האלקטרונית אינה רגישה דיה לחרקים קטנים הדבוקים על גבי האצות, וכן לא לאותם חרקים הנמצאים בתוך האצות. [לסרטנים הגדולים אכן היא רגישה יותר]. בדיקת הדפים קשה, בפרט לאור כך שמדובר בסרטנים קטנים מאד [הנראים בעין רגילה – כנראה בתמונה]. במידה ורוצים להשתמש בדפים, צורת הבדיקה היא: להניח את הדף על משטח כהה [בשום אופן לא על שולחן אור המבהיר את החרקים], עם אור מלעלה, ולהתבונן על גבי המשטח, לראות שלא דבוק שום מימצא מחשיד. כמו כן להתבונן שאין חרקים התפוסים בין האצות. בדיקה זו יש לעשותה בנחת, ובכמות קטנה.

לעניי עקב הקושי הגדול בזיהוי יש להמנע כלל משימוש בסוגי אצות אלו, ובפרט במקומות המסחריים. עד למציאת פתרון במפעלים המייצרים. ולכן יש להמנע מלאכול סושי אף במקומות כשרים, עד לאחר בירור מעמיק האם וכיצד נבדקו דפי הנורי לפני עשיית הסושי [דבר שכאמור כמעט בלתי אפשרי ברמה מסחרית].

ראה תמונות בגב החוברת.

הרב **שניאור ז. רווח** שליט"א
 רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

בעיות חרקים במפעל למילוי עלי גפן

המפעל מייצר עלי גפן כבושים או עלי גפן ממולאים באורז ובתבלינים. כיון שהמפעל ביקש כשרות מהדרין של וועד כשרות מהדרין בחו"ל, נתבקשתי ע"י וועד הכשרות לראות את בעיות החרקים במפעל זה ואם יש מקום להתגבר על כך. וכיון שאכן נוכחתי שיש בעיות שחלקם קשות מאד, ומאידך ראיתי לכמה מוועדי הכשרות שמביאים תוצרת שכזו ממפעלים בחו"ל, ראיתי חובה לעצמי לפרסם את הדברים והיה לתועלת הכלל.

במוצר של עלי גפן ממולאים יש את הרכיבים הבאים: עלי גפן. אורז. שמיר. מינתא. שמן. מלח. סיטריק אסיד. ביסולפיט. בצל טרי.

בעיות החרקים קיימות בעלי גפן, אורז, שמיר ומינתא ובבצל.

ראוי לציין! שאין כוונת המאמר אלא להביא עובדות לפני נותני הכשרות לדעת את המצב הקיים כיום במפעלים מסוג אלו. ואת ההחלטות יקבל כל ועד כשרות לפי הוראות רבניו.

מינתא: מיובשת בתנור, באופן כזה שמבחינת מזיקי הצמח במחומר, לא נותר מהם באופן ודאי כלום. אולם כבכל התבלינים לאחר השהיה נמצאים שם מזיקי מחסן לרוב, אא"כ אוחסנו בתנאים שאינם נוחים להתפתחות חרקים. בדקנו כל שק נבדק מידגמית לראות שהוא נקי ממזיקי מחסן. ונמצאו שלשה שקים נגועים בחיפושיות הטבק – מזיקי מחסן. רק לאחר שנתקבלה תוצרת טרייה ממש לאחר ייבוש, נבדקה התוצרת ונמצאה נקייה לחלוטין.

שמיר: המפעל משתמש בשמיר טרי שעובר השרייה של עד כחודש במים ומלח, המפעל קוצץ את השמיר ידנית. ולאחמ"כ מערב אותו באורז. ביקשתי מהמפעל שיביאו שמיר מיובש בתנור. ונעשתה בדיקת חרקים, ונמצא נגוע ביותר במזיקי מחסן. במקביל נלקח שמיר טרי. העברנו את השמיר ניעור חזק. לאחר מיכן הופרדו האגודות לחלוטין,

השרנו כל פעם כמות קטנה בחומר "סטריילי" [שנשלח לשם מהארץ] למשך 10 רגעים. לאחמ"כ העברנו שתי שטיפות תוך כדי שפשוף של העלים. לאחר מיכן זה הושרה בחביות עם מי מלח למשך יממה. לאחמ"כ החומר עבר שטיפה נוספת וקיצוץ דק ביותר. ובכל פעם נבדק מהמוצר המוגמר בדיקה מידגמית ונמצא נקי.

אורז: הסוג שבו הם משתמשים הוא האורז העגול [אורז בוכרי]. שהוא אורז בדרך כלל נקי מחרקים להבדיל מהסוגים השונים. האורז כולו נבדק ידנית על ידי הפועלות במקום, תוך כדי כך שהמשגיח מפקח על עבודתם מפעם לפעם, ואף הוא בודק מידגמית לאחר עבודת הפועלות. [בפועל נמצאו הרבה אבנים ושאר מרעין בישין, אולם לא נמצאו חרקים].

בעל: כידוע בזנים מסוימים בעיקר של החורף קיים חשש של תריפסים, אולם הבעל המדובר הוא מקולף לחלוטין כולל קיצוץ הראש והתחתית לחלוטין, עד אשר נותר גוף הבעל עם גלדים סגורים כך שאין חשש.

עלי גפן: עלים אלו במידה ואינם מגיעים ממתעים מטופלים הם אסורים בשימוש כיון שהם נגועים בחרקים רבים מאד, וחלקם אף תפוסים מאד בעלה, וקשה מאד להורידם [כגון התריפס הסורי – אדום] או חרקים קטנים מאד הנמצאים תחת לבד [אקרית הלבד], ועוד. ועל כך אסרו כבר חכמי בגדד להשתמש בעלי גפן [וכמבואר בספרי "תולעת שני" חלק התשובות סימן א]. אולם כאשר הם נלקחים ממתעים מטופלים כדבעי, חרקים בעייתיים אלו אינם קיימים, מהטעם הפשוט שהחקלאים מרססים את הענבים חזק מאד [הענב הוא הפרי המרוסס ביותר בחקלאות, עקב החרקים הרבים סביבו ואם לא מרססים כדבעי יש רקבון בענבים והם אינם ראויים לשימוש], והרווח הצדדי של הריסוס הם העלים. אמנם כאשר לוקחים את העלים בסוף עונת הבציר או אף לקראת הבציר כאשר החקלאי ממעיט בריסוס יש חשש כבד לחרקים. הנוהג בתורכיה בכל המפעלים זה לקחת את העלים בתאריך אפריל – מאי, שזה היא עונת הריסוס של המתעים, והחקלאים קוטפים את העלים כדי לעשות חלונות בגפן שיכנס השמש לענבים, ואת העלים הם משווקים למפעלים אלו. ועל כן חרקים מהסוג הבעייתי אינם נמצא, אולם יתכן שאריות של מעופפים כגון עש הטבק וכיו"ב שישארו בעלים, ובהשריה ושטיפה טובה הם אמורים לרדת. ובפרט, שעלי גפן עוברים השריה של מינימום חודש בחביות יחד עם מים ומלח, סודיום ביסולפיט, סיטריק אסיד. ובהתבוננות על העלים הם נראים נקיים לחלוטין. אולם עדיין מצאתי מפעם לפעם

חרקים צפים במים, או על העלים אך לא דבוקים ותפוסים. ולכן אם יבצעו שטיפה טובה לאחר ההוצאה מהחבית אנו אמורים להגיע לנקיון מוחלט.

אך דא עקא, שההשריה והשטיפה הסטנדרטית שלהם לוקה בחסר. הם משרים את עלי הגפן בחבילות [כלומר, העלים דבוקים אחד למישנהו והם כחבילה אחת]. חלק גדול מהעלים כולל חבילות שלימות צפות מעל המים כך שהרבה עלים אינם במים כלל. ההשריה היא במים בלבד, ובעיקר להוריד את המלח, אולם המים שחורים משחור, כיון שאינם ממוחזרים ואינם עוברים פילטרים, כך שבאותם מים משתמשים כנראה כמה פעמים, ואף אם הם מקונים את המים, התחתית אינה מרוקנת, ובתחתית נשארים שאריות חרקים ולכלוך [כל זה הראיתי לבעלי המפעל בעיניהם]. ולכן מוצאים לאורך התהליך חרקים על עלי הגפן [לא תפוסים, כלומר בשטיפה נכונה ובהפרד עלים הם צריכים לרדת].

לכן לענ"ד אין ברירה ובמידה ורוצים לתת כשרות למוצר זה, הם חייבים לשנות את נוהלי העבודה שלהם [למרות שהם כעסו, ולדבריהם יש להם כשרות שנתית ללא כל הדרישות האלו, ואף וועדי הכשרות שמייצרים שם ייצור מיוחד למהדרין מעולם לא הקפידו עד כדי כך, אולם את המציאות אי אפשר לשנות ובפועל לאחר כל השטיפות נמצאו חרקים].

ההנחיות הם כלקמן: נקיון מוחלט ידנית של כל המיכל בין שטיפה לשטיפה כולל התחתית. לאחר מיכן להפריד את החבילות לבודדים, ולהשרות במים. יש לשים דבר כבד על המיכל להבטיח שכל העלים יושרו במים. לאחר תום ההשריה יעמדו פועלים ויוציאו ויפרידו עלה עלה וישטפו תחת צינור מים. וישמו בתוך המיכלים שיוצאים לחדר העבודה. ואכן עשינו כמה נסיונות לייצר כך, ונעשה בדיקה של מאות עלים ונמצאו נקיים לחלוטין.